

VAASAN YLIOPISTO

KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA

LASKENTATOIMI JA RAHOITUS

Johan Stenfors

**PIENEN YRITYKSEN TALOUDELLISEN TILAN
VAIKUTUS VAPAAEHTOISEN TILINTARKASTUKSEN KYSYNTÄÄN**

Laskentatoimen ja rahoituksen
Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimen ja tilintarkastuksen linja

VAASA 2012

SISÄLLYSLUETTELO	Sivu
TIIVISTELMÄ	7
1. JOHDANTO	9
1.1. Tutkimusongelma	10
1.2. Tutkielman rakenne	11
2. AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET VAPAAEHTOISEN TILINTARKASTUKSEN KYSYNTÄÄN VAIKUTTAVISTA TEKIJÖISTÄ	13
2.1. Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen merkitys	13
2.2. Sisäinen tarkastuksen vaikutus tilintarkastuksen kysyntään	15
2.3. Yrityksen koon ja omistusrakenteen vaikutus tilintarkastuksen kysyntään	16
2.4. Tilintarkastuksen hyöty ja kustannus	19
2.5. Yrityksen taloudellisen tilan vaikutus tilintarkastuksen kysyntään	22
2.5.1. Vakavaraisuuden vaikutus tilintarkastuksen kysyntään	22
2.5.2. Maksuvalmiuden vaikutus tilintarkastuksen kysyntään	24
2.5.3. Kannattavuuden vaikutus tilintarkastuksen kysyntään	25
2.6. Yhteenveto aikaisemmista tutkimuksista	26
3. TILINTARKASTUS PIENISSÄ YRITYKSISSÄ	29
3.1. Tilintarkastusvelvollisuus	29
3.2. Tilintarkastaja ja ammattieettiset periaatteet	31
3.3. Tilintarkastajien valvonta	32
3.4. Pienen yrityksen tilintarkastuksen erityispiirteitä	33
3.5. Tilintarkastuksen kysynnän takana olevat teoriat	36
3.5.1. Agenttiteoria	36
3.5.2. Valvontahypoteesi	37
3.5.3. Informaatiohypoteesi	38
3.5.4. Vakuutushypoteesi	39
3.6. Yhteenveto teoreettisesta viitekehyksestä	40
4. TUTKIMUKSEN AINEISTO JA METODIT	42
4.1. Hypoteesit	42

4.2. Tutkimusaineisto	43
4.3. Tilastollinen menetelmä	46
4.3.1. Mallin muuttujat	48
4.3.2. Muuttujien esittely	48
5. TUTKIMUSTULOKSET	53
5.1. Empiiriset tulokset	53
5.2. Johtopäätökset	56
6. YHTEENVETO	60
LÄHDELUETTELO	64

KUVIOLUETTELO	sivu
Kuvio 1: Yrityksen koon vaikutus tilintarkastuksen kysyntään.	17
Kuvio 2: Yrityksen taloudellisen menestymisen osatekijät.	26
Kuvio 3: Agenttiteorian, valvonta- ja informaatiohypoteesin yhteys tilintarkastuksen kysyntään.	39
Kuvio 4. Residuaalien jakauma.	56
TAULUKKOLUETTELO	
Taulukko 1: Vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavat tekijät.	27
Taulukko 2: Tilintarkastusvelvollisuuden erot Suomen tilintarkastuslain ja Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivin välillä.	30
Taulukko 3: Pienen yrityksen tilintarkastuksen erityispiirteitä.	40
Taulukko 4: Aineiston jakautuminen tilintarkastuksen suorittaneisiin ja suorittamatta jättäneisiin yrityksiin.	44
Taulukko 5: Aineiston yritysten tilinpäätöstietoja.	44
Taulukko 6. Aineiston yritysten toimialajakauma.	46
Taulukko 7. Omavaraisuusasteen vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.	49
Taulukko 8. Quick ration vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.	50
Taulukko 9. Liiketulosprosentin vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.	51
Taulukko 10. Logistisen regressioanalyysin tulokset.	53
Taulukko 11. Hosmerin ja Lemeshown testin tulokset.	54
Taulukko 12. Luokittelutaulukon tulokset.	55

VAASAN YLIOPISTO**Kauppätieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Johan Stenfors	
Tutkielman nimi:	Pienen yrityksen taloudellisen tilan vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään	
Ohjaaja:	Teija Laitinen	
Tutkinto:	Kauppätieteiden maisteri	
Yksikkö:	Laskentatoimi ja rahoitus	
Oppiaine:	Laskentatoimi ja rahoitus	
Linja:	Laskentatoimen ja tilintarkastuksen linja	
Aloitusvuosi:	2011	
Valmistumisvuosi:	2012	Sivumäärä: 70

TIIVISTELMÄ

Raja tilintarkastusvelvollisuudelle Suomessa on yksi Euroopan alhaisimpia. Mediassa ja päättäjätasolla on viime vuosina käyty keskustelua niin Suomessa kuin muissakin pohjoismaissa siitä, tulisiko rajoja tilintarkastusvelvollisuudelle nostaa lähemmäksi kohti Euroopan unionin tilintarkastusdirektiiveissä määriteltyjä rajoja. Tutkielman motiivina on käytetty sitä mahdollisuutta, että tulevaisuudessa maassamme voisi tilintarkastusvelvollisuudesta vapautua merkittävä määrä pieniä yrityksiä lisää. Tämän takia on tärkeää selvittää, mitkä tekijät ajavat yrityksiä kysymään vapaaehtoisesti tilintarkastuspalveluita. Tutkielmassa selvitetään, kuinka kysyntä vapaaehtoiselle tilintarkastukselle muodostuu pienissä yrityksissä, tilanteessa missä laki ei siihen velvoita. Aikaisemmat tutkimukset ovat päätyneet tuloksen, jonka mukaan merkittävin selittävä tekijä vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnälle liittyy yrityksen taloudelliseen tilaan. Useat aikaisemmat tutkimukset ovat tulleet lopputulokseen, jonka mukaan yrityksen taloudellisen suorituskyvyn ollessa heikko on todennäköisempää, että yritys suorittaisi vapaaehtoisesti tilintarkastuksen.

Tästä johtuen tutkielman empiriaosassa on tarkoituksena selvittää, ovatko vapaaehtoisesti tilintarkastuspalveluita käyttävät yritykset taloudelliselta tilaltaan heikommassa asemassa kuin yritykset, jotka eivät ole valinneet suorittaa tilintarkastusta. Tutkielman empiriaosassa on testattu vakavaraisuuden, maksukyvyn ja kannattavuuden vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna tämän tutkielman kontribuutiona voidaan pitää, että se pyrkii luomaan kokonaisvaltaisen kuvan yrityksen taloudellisten menestystekijöiden, eli vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden yhteydestä vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään, kun taas aikaisemmat tutkimukset ovat keskittyneet vain tiettyyn taloudellisen menestystekijän osaluueeseen. Empiiristen tulosten perusteella, yrityksen vakavaraisuuden heikentymisellä on tilastollisesti merkitsevää positiivista riippuvuutta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Maksuvalmiuden ja kannattavuuden vaikutus ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Tutkielman johtopäätöksenä voidaan siis pitää, että pienen yrityksen taloudellisella tilalla on vakavaraisuuden osalta vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.

AVAINSANAT: Tilintarkastus, Kysyntä, Pieni yritys, Vakavaraisuus, Maksuvalmius, Kannattavuus

1. JOHDANTO

Tutkielman tarkoituksena on perehtyä vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän muodostumiseen. Vapaaehtoisen tilintarkastuksen mahdollisuus koskee lähinnä pienimpiä kirjanpitovelvollisia, tämän vuoksi tutkielmassa perehdytään tilintarkastuksen kysyntään juuri pienten yritysten näkökulmasta. Tutkielman teoriaosa perustuu aihetta käsitteleviin aikaisempiin tutkimuksiin ja tilintarkastusalan kirjallisuuteen. Tutkielman empiriaosassa on tarkoituksena selvittää, kuinka hyvin velkaantuneisuus, vakavaraisuus ja maksuvalmius selittävät yrityksen päätöstä suorittaa vapaaehtoinen tilintarkastus.

Yritykset lajitellaan eri yritysluokkiin niiden ominaisuuksien kuten henkilöstömäärän ja niiden rahamääräisten kynnsarvojen perusteella. Tällaisia yritysluokkia ovat pienet- ja keskisuuret yritykset ja suuret yritykset. Pienet ja keskisuuret yritykset voidaan jakaa edelleen mikroyrityksiin ja pieniin yrityksiin. Mikroyritys määritellään yritykseksi, joka työllistää vähemmän kuin 10 työntekijää ja jonka vuosiliikevaihto tai taseen loppusumma on enintään 2 miljoonaa euroa. Pieni yritys puolestaan määritellään yritykseksi, joka työllistää vähemmän kuin 50 työntekijää ja jonka vuosiliikevaihto tai taseen loppusumma on enintään 10 miljoonaa euroa. Näiden kynnsarvojen ylittäviä yrityksiä kutsutaan joko keskisuuriksi tai suuriksi yrityksiksi. Tässä tutkielmassa tullaan tarkkailemaan tilintarkastusta ja sen kysyntään vaikuttavia tekijöitä nimenomaan mikroyritysten ja pienten yritysten näkökulmasta, jotka eivät täytä tilintarkastuslain 1:4 kohdassa määriteltyä tilintarkastusvelvollisuutta. Tutkielmassa näistä kahdesta käytetään nimikettä pieni yritys. (Euroopan yhteisöjen komissio 2003.)

Vuonna 2008 suomessa toimi 320 952 yritystä. Ne työllistivät palkansaajina tai yrittäjinä noin 1 500 000 henkilöä ja niiden yhteenlaskettu liikevaihto oli melkein 400 miljardia euroa. Näistä yrityksistä 317 855, eli 99 % oli pieniä alle 50 henkilöä työllistäviä yrityksiä. Pienistä yrityksistä 95 % oli mikroyrityksiä, eli alle 10 henkilöä työllistäviä. Pienten yritysten työllistävä vaikutus Suomessa on merkittävä, koska ne työllistävät 46,4 % kaikkien yritysten henkilöstöstä Yritysten tuottamasta liikevaihdosta pienten yritysten osuus oli 32,6 %. Pienet perheyrietykset ovat merkittävässä roolissa sekä taloudellisesta että sosiaalisesta näkökulmasta katsottuna läntisissä markkinatalouksissa. (International Family Enterprise Research Academy 2003; Tilastokeskus 2008: 5–6.)

Suomen yrityskannasta noin 62 000 yritystä kuuluu tilintarkastusvelvollisuuden piiriin ja noin 270 000 yritystä on sen ulkopuolella (Andersson 2010: 15). Suomessa ja muissa pohjoismaissa on viime aikoina käyty julkisuudessa keskustelua tilintarkastusvelvollis-

suuksien muuttamisesta. Pääasiassa keskustelun painopiste on ollut tilintarkastusrajojen nostamisessa. Muissa pohjoismaissa kaavailut merkittävät helpotukset pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuuteen johtavat siihen, että myös Suomessa joudutaan arvioimaan pienten yritysten velvollisuuksien keventämistä (Kauppalehti 2010). Kaavailun uudistuksen pääasiallinen tarkoitus olisi pienten yritysten hallinnollisten kustannusten pienentäminen (Andersson 2010: 14). Uudistusten takana on myös ajatus siitä, ettei yhteiskunnan kokonaisuus edellytä pakollista tilintarkastusta pienimmissä yrityksissä, vaan tilintarkastajan valinta voitaisiin jättää omistajan päätöksen varaan (Horsmanheimo & Steiner 2009: 535). Tilintarkastusvelvollisuuden keventämistä on usein vastustettu vetoamalla tilinpäätöksen riippumattomuuden vaarantumiseen (Seow 2001).

Niin Suomessa kuin muissakin pohjoismaissa on raja tilintarkastusvelvollisuudelle huomattavasti alhaisempi kuin esimerkiksi Euroopan unionin tilinpäätösdirektiiveissä määritellyt alarajat. Mikäli tilintarkastusvelvollisuuden rajaa nostetaan Suomessa tulevaisuudessa, jää huomattava määrä lisää yrityksiä tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolelle. On kuitenkin todennäköistä, että monet tilintarkastusvelvollisuudesta vapautetutkin yritykset käyttäisivät alarajojen noustessa tilintarkastuspalveluita, koska sillä voisi olla positiivinen vaikutus esimerkiksi yrityksen rahoituksen hankinnassa. Vastaavasti esimerkiksi pienillä perheyhtiöillä tai niillä osakeyhtiöillä jolla on vain yksi osakas, ei kysyntä tilintarkastukselle välttämättä olisi enää yhtä suuri siinä tapauksessa, että rajat tilintarkastusvelvollisuudelle nousisivat (Andersson 2010: 15). Aakalan (2006) suomalaisille pienille yrityksille tekemän kyselytutkimuksen mukaan, enemmistö vastaajista suhtautui myönteisesti tilintarkastuspalveluiden vapaaehtoiseen ostamiseen.

1.1 Tutkimusongelma

Tässä tutkielmassa selvitetään, kuinka tilintarkastuksen kysyntä muodostuu, tilanteessa missä yrityksellä ei lain mukaan ole velvollisuutta valita tilintarkastajaa. Tutkielmassa keskitytään niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntää lisäävänä tai vähentävänä tekijänä. Tutkielman aihe on mielenkiintoinen mediassa ja päättäjätasolla käytyjen keskustelujen takia, joissa on pohdittu tilintarkastusvelvollisuuden rajojen mahdollisia muutoksia tulevaisuudessa. Tällöin lakisääteisestä tilintarkastuksesta voisi tulevaisuudessa mahdollisesti vapautua huomattava määrä yrityksiä lisää.

Aikaisempien aihetta käsittelevien tutkimusten mukaan, tärkein yksittäinen tekijä tilintarkastuksen vapaaehtoisen kysynnän takana liittyy yrityksen taloudelliseen tilaan. Useat aikaisemmat tutkimukset ovat tulleet lopputulokseen, jonka mukaan yrityksen taloudellisen suorituskyvyn ollessa heikko on todennäköisempää, että yritys suorittaisi vapaaehtoisesti tilintarkastuksen.

Tämä tutkielma lähestyy aihetta samasta perspektiivistä. Tutkielman empiriaosassa on tarkoitus selvittää, ovatko vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneet pienet yritykset taloudelliselta tilaltaan heikommassa asemassa kuin vastaavat yritykset, jotka eivät ole valinneet suorittaa vapaaehtoista tilintarkastusta. Taloudellista tilaa pyritään empiriaosassa selvittämään vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden tunnusluvuilla mitattuna. Tutkielman kohteena ovat suomalaiset pienet yritykset, jotka alittavat tilintarkastuslaissa määritellyt rajat tilintarkastusvelvollisuudelle. Tutkielman empiirinen aineisto koostuu Suomen Asiakastieto Oy:n ylläpitämästä Voitto+ tilinpäätöstietokannasta poimitusta tilinpäätöstiedoista. Tutkielman tulosten pohjalta on tarkoitus selvittää, kuinka hyvin pienen yrityksen taloudellinen tila, selittää päätöstä suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastus.

Aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna tämän tutkielman kontribuutiona voidaan pitää, että se pyrkii luomaan kokonaisvaltaisen kuvan yrityksen taloudellisten menestystekijöiden, eli vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden yhteydestä vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään, kun taas aikaisemmat tutkimukset ovat keskittyneet vain tiettyyn taloudellisen menestystekijän osa-alueeseen. Aikaisemmat tutkimukset ovat näin ollen jättäneet hieman epäselväksi, kuinka yrityksen taloudellinen tila kokonaisuudessaan vaikuttaa päätökseen suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastus. Lisäksi kontribuution arvoa nostaa se, että aikaisemmat aiheesta tehdyt tutkimukset eivät ole juuri lainkaan huomioineet kannattavuuden vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavana tekijänä.

1.2 Tutkielman rakenne

Tutkielma jakautuu kahteen osaan. Luvut kaksi ja kolme muodostavat tutkielman teoriaosan ja luvut neljä sekä viisi muodostavat tutkielman empiriaosan. Teoriaosa alkaa luvulla kaksi, joka käsittelee aikaisempien vapaaehtoisen tilintarkastukseen liittyvien tutkimusten esittelyä. Aikaisempien tutkimusten mukaan pienen yrityksen päätökseen suo-

rittaa vapaaehtoisesti tilintarkastus vaikuttaa yritystä ympäröivä yhteiskunta, sisäisen tarkastuksen määrä, yrityksen koko ja omistus pohja, tilintarkastuksen tuoman hyödyn ja kustannuksen suhde, sekä tämän tutkielman pääpainona oleva yrityksen taloudellinen tila. Tutkielman kolmas luku muodostaa tutkielman teoreettisen viitekehyksen. Luvussa käsitellään pienen yrityksen tilintarkastusta yleisestä näkökulmasta. Kolmannessa luvussa kerrotaan tilintarkastuksen yleisistä määritelmistä, tilintarkastusvelvollisuudesta ja tilintarkastajasta. Tämän lisäksi kolmannessa luvussa tutustutaan tilintarkastajien ammattieettisiin periaatteisiin ja tilintarkastajien valvontaan, koska on tärkeä ymmärtää, minkälaisia vaatimuksia tilintarkastajan tulee ammattiaan harjoittaessa täyttää. Tämän jälkeen kolmannessa luvussa keskitytään pienen yrityksen tilintarkastuksen erityispiirteiden tarkasteluun. Kolmannen luvun päätteeksi tutustutaan vielä tilintarkastuksen kysyntään takana oleviin teorioihin.

Tutkielman empiriaosa alkaa luvulla neljä. Neljännen luvun alussa muodostetaan tutkielman hypoteesit vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden pohjalta. Tämän jälkeen neljännessä luvussa esitellään Voitto+ tilinpäätöstietokannasta kerätty tutkielmassa käytettävä empirinen aineisto. Neljännen luvun päätteeksi esitellään tilastolliseksi menetelmäksi valittu logistinen regressioanalyysi sekä tutkielman hypoteesien pohjalta malliin mukaan otetut muuttujat. Luvussa viisi esitellään logistisen regressioanalyysin tulokset ja tulosten pohjalta tehdyt johtopäätökset. Tutkielman päättävässä luvussa kuusi on vielä koottu yhteenvedo tutkielmassa tehdyistä havainnoista.

2. AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET VAPAAEHTOISEN TILINTARKASTUKSEN KYSYNTÄÄN VAIKUTTAVISTA TEKIJÖISTÄ

Tilintarkastuksen perimmäinen kysyntä muodostuu lain velvoittavuudesta ja siitä, että sillä on arvokas rooli yrityksen johdon ja sen omistajien välisissä suhteissa. Tilintarkastus on arvokasta myös yrityksen muille sidosryhmille. Yrityksissä on kysyntää tilintarkastuspalveluille tilintarkastaja-ammattikunnan hyvän maineen omaavan kompetenssin, itsenäisyyden, objektiivisuuden ja heidän kiinnostuksensa yleisen edun hyväksi toimimisen takia. Tilintarkastuksen kysynnälle ei löydy vain yhtä selittävää tekijää. Yritykset ovat tilivelvollisia useille eri osapuolille ja organisaatioiden erilaisuus saa aikaan sen, että yrityksillä voi olla useita eri sidosryhmäsuhteita missä ne voivat olla tilivelvollisia. Yrityksen tilinpäätöstiedot ovat tärkeä tiedonlähde niin pääomasijoittajille, rahoittajille, työntekijöille, yhteistyökumppaneille, valtiolle, johdolle kuin myös suurelle yleisölle (Page 1984). Tilintarkastus toimii tiedon oikeellisuuden varmentajana ja luottamuksen lisääjänä näissä sidosryhmäsuhteissa. Tämän vuoksi tilintarkastuksen vapaaehtoiselle kysynnälle on hyvin vaikea määrittää yhtä selittävää tekijää. Tilanteessa missä yrityksellä ei lain mukaan ole velvollisuutta suorittaa tilintarkastusta, muodostuu kysyntä tilintarkastukselle odotettavissa olevan nettohyödyn perusteella. (Eilifsen, Messier, Glover & Prawitt 2006: 6–7; Carey, Simnett & Tanewski 2000; Blackwell, Noland & Winters 1998.)

2.1 Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen merkitys

Tilintarkastuksella on suuri merkitys yrityksen omistajien, johtajien ja luotonantajien lisäksi myös yrityksen muille sidosryhmille. Eräs tällainen sidosryhmä on yritystä ympäröivä yhteiskunta. Sidoryhmät tarvitsevat taloudellista informaatiota yrityksestä päätöksenteon tueksi, jonka luotettavuudesta he eivät kykene itse varmistumaan. Tilintarkastaja toimii näille sidosryhmille yrityksestä annetun tiedon luotettavuuden varmentajana. Tilintarkastuksen on otettava huomioon kaikkien yritystä ympäröivien sidosryhmien etu. Näin ollen voidaan todeta, että tilintarkastuksella on korostunut yhteiskunnallinen tehtävä. (Halonen & Steiner 2010: 16.)

Tilintarkastuksen tuoma hyöty yhteiskunnalle on merkittävä. Tilintarkastus on tehokas keino havaita ja ehkäistä mahdollisia rikoksia. Varsinkin veropetosten ehkäisemisen ja havaitsemisen osalta tilintarkastuksen tuoma hyöty viranomaisille on korvaamaton. Ve-

roviranomaisten edun mukaista on, että yrityksen kirjanpito on asianmukaisesti järjestetty. Tilintarkastus toimii tehokkaana keinona lisätä veroviranomaisten luottamusta yrityksen kirjanpitoa kohtaan. (Thorell & Norberg 2005: 40–41.)

Tilintarkastuksen eräänä tärkeänä yhteiskunnallisena tehtävänä voidaan myös katsoa olevan rikosten ja rahanpesun vähentäminen. Tilintarkastajia koskevan laajan tiedonantovelvollisuuden takia, tilintarkastajat ovat velvollisia raportoimaan havaitsemistaan rikoksista ilman viranomaisten pyyntöä. Tilintarkastuksella on siis merkittävä rooli talousrikosten ehkäisemisessä yhteiskunnassa. On kuitenkin vaikea arvioida tilintarkastuksen talousrikosten ehkäisemisestä yhteiskunnalle koituvaa rahamääristä etua, koska siitä ei ole olemassa tilastollisia tietoja. Tilintarkastaja joutuu korjaamaan lähestulkoon kaikkia tilinpäätöksiä. Tilintarkastuksen yhteiskunnallisia hyötyjä ja haittoja ongelmatapauksissa on vaikea mitata. Ongelmatilanteista johtuvat kustannukset ovat kuitenkin merkittäviä yhteiskunnalle, koska tilinpäätöksen virheet johtavat verotuksen virheisiin. (Thorell & Norberg 2005: 40–44; LTT-tutkimus 2006: 85.)

Suuri yleisö odottaa että tilintarkastuksen tehtävänä on suojella yrityksen asianosaisia ja yleensä suuren yleisön etuja, antamalla vahvistus yrityksen taloudellisen tiedon tarkkuudesta ja yrityksen sen hetkisestä tilasta. Suuri yleisö odottaa myös, että tilintarkastaja raportoi mahdollisista petoksista ja siitä kunnioittaako yhtiö vastuullisella käyttäytymisellä ympäristöä ja yhteiskuntaa. Koska sellaisia yrityksiä joita tilintarkastusvelvollisuus ei koske on taipumus käyttää rahanpesukoneina, on julkisen edun mukaista harkita vapautetaanko joitakin yrityksiä tilintarkastusvaatimuksista. Tilintarkastajasta ei voida kuitenkaan tehdä viranomaisten agenttia, koska silloin hänen käyttökelpoisuutensa yritysten neuvonantajana pienenesi. Pienissä yrityksissä tilintarkastaja on usein ainoa asiantuntija kirjanpitoon, taloushallintoon, verotukseen ja yhtiölainsäädäntöön liittyvissä erityiskysymyksissä. (LTT-tutkimus 2006: 29–31.)

Mikäli tilintarkastuksen kysyntä jää kokonaan markkinalähtöiseksi, voi tilien yhteiskunnallinen luotettavuus huonontua. Tilintarkastus on tarpeellista myös sellaisissa yhtiöissä jossa omistaja on myös yhtiön ainoa työntekijä. Tällaisissa tapauksissa tilintarkastaja on se joka huolehtii, että yhteiskunnan etu toteutuu. Yhteiskunnan edun mukaista on siis, että myös pienet yritykset käyttävät tilintarkastuspalveluita, siinäkin tapauksessa että se ei ole yritykselle lakisääteistä. Voidaan siis todeta, että yhteiskunnallisilla tekijöillä voi olla vaikutusta tilintarkastuksen kysyntään. (LTT-tutkimus 2006: 86.)

Edellä esitettyjen yhteiskunnallisten näkökulmien perusteella voidaan siis olettaa, että yhteiskunta- ja päättäjätasolla tullaan pitämään huolta siitä, että tilintarkastusvelvollisuuden raja pidetään jatkossakin alhaisena. Olettamusta voidaan perustella yhteiskunnalle koituvasta kiistattomasta hyödystä mitä pienten yritysten tilintarkastus tarjoaa.

2.2 Sisäinen tarkastuksen vaikutus tilintarkastuksen kysyntään

Sisäisen tarkastus on riippumatonta ja objektiivista arviointi-, neuvonta- ja konsultointitoimintaa, jonka tarkoituksena on tuottaa lisäarvoa organisaatiolle ja parantaa sen toimintaa. Sisäinen tarkastus tarjoaa järjestelmällisen lähestymistavan organisaation riskienhallinta-, valvonta-, johtamis- ja hallintoprosesseihin. Sisäinen tarkastajan ja tilintarkastajan suorittamat tehtävät ovat osittain päällekkäisiä. (Riistama 1993: 53; Sisäiset tarkastajat ry 2009: 7.)

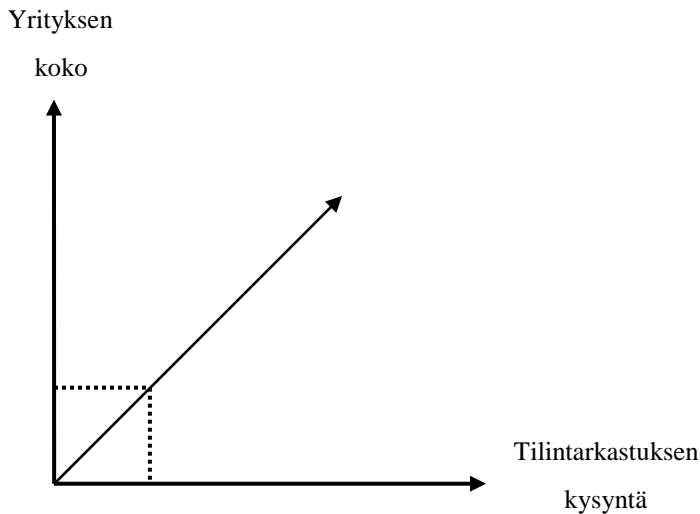
Sisäistä tarkastusta voidaan pitää tilintarkastukselle vaihtoehtoisena valvontamekanismina. Tilanteessa missä yrityksellä ei lain mukaan ole velvollisuutta suorittaa tilintarkastusta, voivat sisäinen tarkastus ja tilintarkastus molemmat toimia vaihtoehtoina esimerkiksi informaation asymmetrian vähentämiseksi. Tällaisessa tilanteessa yrityksellä on mahdollisuus sovittaa valvontamekanismin sen tarpeen mukaan, sekä myös harkita eri valvontamekanismeista koituvia hyötyjä ja haittoja. (Carey ym. 2000.)

Sisäisen tarkastuksen ja tilintarkastuksen tavoitteiden saavuttamisessa käytettävät keinot ovat usein samankaltaisia (KHT-yhdistys 2009: 532). Tämä tarkoittaa sitä, että sisäinen tarkastus voi toimia tilintarkastusta täydentävänä tekijänä. Listatuista yhtiöistä tehdyissä tutkimuksissa on todettu, että sisäisen tarkastuksen luotettava työ on vähentänyt tilintarkastuksen aiheuttamia kustannuksia. Sisäinen tarkastus voi alentaa tilintarkastuksen kustannuksia edistämällä yrityksen tilinpidon valvontaa ja parantamalla yrityksen laskentakäytäntöjä, joiden ansiosta tilintarkastajan tekemä työ helpottuu (Wallace 1984). Tämä puhuu myös sen puolesta, että nämä kaksi toimintaa toimittoivat toisiaan täydentävinä tekijöinä. Toisena vaihtoehtoisena näkemyksenä on tarjottu sitä, että tilintarkastus ja sisäinen tarkastus toimittoivat toistensa korvikkeina. Sisäinen tarkastus voi toimia korvikkeena tilintarkastukselle silloin kun sisäinen tarkastaja suorittaa tilinpäätöksen tarkastustoimia, jotka kuuluvat tilintarkastajan työhön. Wallace (1984) löysi todisteita, jonka mukaan sisäisen tarkastajan käyttäminen voi pienentää tilintarkastuksen muuten aiheuttamaa kustannusta. (Carey ym. 2000.)

Carey ym. (2000) tutkivat vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavia tekijöitä perheyriyksissä. Eräänä hypoteesina kyseisessä tutkimuksessa oli, että sisäisen tarkastuksen ja tilintarkastuksen kysynnän välillä ei olisi korrelaatiota. Tutkimuksessa paljastui kuitenkin, että sisäisen tarkastuksen ja tilintarkastuksen välillä oli vahva negatiivinen korrelaatio. Tämän pohjalta voidaan siis todeta, että mikäli perheyriitys palkkaa sisäisen tarkastajan kysyntä tilintarkastukselle vähenee ja päinvastoin. Tutkimukset siis osoittavat, että valvontamekanismina sisäinen tarkastus toimii tilintarkastuksen korvaavana mekanismina, mikäli yrityksellä ei lain mukaan ole tilintarkastusvelvollisuutta.

2.3 Yrityksen koon ja omistusrakenteen vaikutus tilintarkastuksen kysyntään

Yrityksen koolla on huomattu olevan vaikutusta siihen, että yritys vapaaehtoisesti palkkasi tilintarkastajan. Chow (1982) tutki eri yritys kohtaisten ominaisuuksien vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Yksi näistä ominaisuuksista oli yrityksen koko. Tutkimuksen aineisto koostui Yhdysvaltalaisien OTC- ja NYSE- listattujen yritysten tiedoista vuodelta 1926, ajalta jolloin tilintarkastusvelvollisuudesta ei ollut säädetty laissa. Pienenkin yrityksen toimintaan perehtyminen vie huomattavan määrän resursseja tilintarkastajalta. Tilintarkastuksen kustannus voi muodostua ongelmaksi pienten yritysten tilintarkastuksessa, koska tilintarkastuksen rajakustannus on laskeva yrityksen koon kasvaessa. Tilintarkastuksen muuttuvat kustannukset eivät kaksinkertaistu tarkastettavan yrityksen koon tuplantuessa. Näiden oletusten perusteella Chow (1982) tutkimuksen taustalla oli hypoteesi siitä, että mitä suurempi yrityksen koko on, sen suurempi on todennäköisyys sille, että yritys vapaaehtoisesti palkkaa tilintarkastajan. Tutkimuksessa Chow (1982) löysi myös tukea tälle väitteelle. Chow (1982) tutkimuksen mukaan kysyntä tilintarkastukselle on siis vähäisempää, mitä pienempi yrityksen koko on. Yrityksen koko liikevaihdolla mitattuna, on katsottu olevan tärkein kokokriteeri vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamiseen vaikuttavana tekijänä (Collis 2010). On myös otettava huomioon, että yrityksen koon kasvaessa myös transaktioiden määrä kasvaa, mikä taas lisää virheiden todennäköisyyttä kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä. Tauringana & Clarke (2000) päätyivät tutkimuksessaan samaan lopputulokseen kun Chow (1982) koon, kasvun ja vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän välillä piilevästä yhteydestä.

Kuvio 1. Yrityksen koon vaikutus tilintarkastuksen kysyntään Chow (1982) mukaillen.

Pienissä yrityksissä omistaja-johtaja tekee yleensä itse kaikki päätökset. Omistaja-johtaja kontrolloi yrityksen toimintoja henkilökohtaisen valvonnan ja observoinnin kautta. Tällöin voidaan todeta että yrityksessä vallitsee yhden tason hierarkia. Knechel, Niemi & Sundgren (2008) havaitsivat, että pienten yritysten suhtautuminen tilintarkastuksen kysyntään muuttuu, yritysten muuttuessa kompleksisemmaksi koon ja henkilöstömäärän kasvun johdosta. Yrityksen koon kasvaessa sen organisaatorakenne yleensä myös muuttuu ja saa pyramidin muotoisen mallin. Omistaja-johtaja joutuu tällöin delegoimaan osan päätöksistä organisaation alemmille tasoille ja näin muodostuu monitasoinen hierarkia. Monitasoisen hierarkian muodostuessa omistaja-johtajan valvontamahdollisuus alemmilla tasoilla heikkenee. Lisäksi riskit mahdollisista väärinkäytöksistä kasvaa organisaation alemmilla tasoilla. Tällaisia riskejä voivat olla vastuun välttäminen, yrityksen resurssien väärinkäytökset tai jopa mahdollinen petosyritys. Monitasoinen hierarkia organisaation sisällä tuo mukanaan monia ongelmia jotka voivat johtaa kontrollien häviämiseen. Esimerkkinä tästä voidaan pitää alaisten valvonnan vaikeutuminen. Myös yrityksen sisäisestä viestinnästä voi tulla katkonaisempaa yrityksen koon kasvaessa. (Abdel-Khalik 1993.)

Omistaja-johtajalla on kontrollien häviämisen johdosta tarve lisätä omaa luottamustaan yrityksen toimintaa kohtaan. Yksi mahdollisuus lisätä omistaja-johtajan luottamusta on sisäisen tarkastuksen suorittaminen. Tilintarkastus on toinen tapa, joka tarjoaa mahdollisuuden arvioida yrityksen sisäisen kontrolliympäristön laatua ja riittävyttä. Ulkoisena valvontamekanismina tilintarkastus on erittäin tärkeä kontrolliympäristön tarkastamisen

kannalta varsinkin pienelle yritykselle, jossa toiminnan laajuus huomioon ottaen ei ole tarkoituksenmukaista investoida sisäiseen tarkastukseen. Omistaja-johtaja on valmis maksamaan tilintarkastuksesta jos se pienentää hierarkian lisääntymisestä johtuvaa kontrollien häviämiskä. Tilintarkastuksen johdosta parantuneet kontrollit pienentävät esimerkiksi yrityksessä esiintyvää petosyrityksen mahdollisuutta. Yrityksen koon kasvaessa ja kontrollien tarpeiden lisääntyessä, kysyntä tilintarkastukselle siis kasvaa. Tämän pohjalta voidaan olettaa, että pienessä yrityksessä jossa monitasoista hierarkiaa ei pääse syntymään, kysyntä tilintarkastukselle ei ole niin vahvaa. (Abdel-Khalik 1993.)

Yrityksen omistuksen vaikutusta tilintarkastuksen kysyntään on tutkittu melko laajasti. Moderneille yrityksille on hyvin tyypillistä, että sen omistus ja johto ovat eriytyneet. Tällöin johto omistaa usein vain pienen osan yrityksestä. Agenttiteorian pohjalta tällöin tarve ulkoiselle tilintarkastukselle on suurempi kuin jos yritystä johtaisi sen omistaja. Mitä pienempi on johtajan omistusosuus yrityksessä, sitä suurempi on todennäköisyys, että yritys vapaaehtoisesti palkkaa tilintarkastajan (Chow 1982). Yrityksen omistusrakenteella on siis vaikutusta tilintarkastuksen kysyntään (Tauringana & Clarke 2000).

Kaikissa yrityksissä johto ja omistus eivät ole eriytyneet. Näin on esimerkiksi pienissä yksityisesti omistetuissa yrityksissä, jossa omistaja toimii usein myös yrityksen johtajana. Tällöin intressiristiriitaa ja informaation epäsymmetriaa ei synny, koska omistaja-johtajalla on jo kaikki yritystä koskeva tieto käytettävissään. (Institute of Chartered Accountants in England & Wales, 2005: 12.)

Carey ym. (2000) tutkivat vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän muodostumista yrityksissä, joissa perheellä oli hallinnassaan valtaosa yrityksen osakkeista. Perheyrietykset ovat melko vähän tutkittu kohde, vaikkakin niiden merkitys taloudelle on merkittävä. Tutkimuskohteena olevat yritykset olivat tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolella. Tutkimuksessa käytettiin kahta eri hypoteesia mittaamaan sitä, olisiko perheyrietyksissä kysyntää tilintarkastukselle. Nämä hypoteesit olivat, perheeseen kuulumattomien operatiivisten johtajien määrän vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään ja perheeseen kuulumattomien hallituksen jäsenten määrän vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.

Ensimmäisen hypoteesin oletuksena oli, että perheen delegoidessa osa päätäntävällästä perheen ulkopuoliselle johdolle, tällä olisi positiivinen korrelaatio tilintarkastuksen kysynnän kanssa. Lisääntynyt kysyntä selittyisi informaation epäsymmetrialla ja palkatun johdon valvontatarpeella. Toisen hypoteesin taustalla oli oletus siitä, että kysyntä tilin-

tarkastukselle lisääntyä kun yritys kerää pääomaa perheen ulkopuolisilta sijoittajilta. Omistuksen jakaantuessa enemmistöosakkailta on yleensä tapana ajaa omia etujaan yrityksessä, jonka seurauksena valvonnan tarve lisääntyy vähemmistöosakkaiden kohdalla. Ulkopuolisen omistuksen kasvamisella on siis myös positiivinen korrelaatio tilintarkastuksen kysynnän kanssa toisen hypoteesin mukaan. Tutkimuksessa molemmat väittämät todettiin paikkansapitäviksi. On myös havaittu, että pienissä yrityksissä jossa omistajat eivät ole mukana yrityksen operatiivisessa johtamisessa on kysyntä tilintarkastukselle suurempi. (Carey ym. 2000; Seow 2001.)

Pienissä yrityksissä omistaja-johtajan kokemaa epäpätevyys tietyillä osa-alueilla ovat omiaan lisäämään kysyntää tilintarkastukselle. Tilintarkastaja toimii eräänlaisena neuvonantajana omistaja-johtajalle tämänkaltaisissa tilanteissa. Tilintarkastaja voi myös parantaa yrityksen sisäistä päätöksentekoprosessia ja toimia taloudellisen tiedon varmentajana, kuin myös kannustaa yritystä tuottamaan laadukkaampaa taloudellista tietoa. Omistaja-johtajalla voi olla vaikeuksia käsitellä asioita objektiivisesti tai hän voi tahattomasti tehdä virheitä tuottaessaan taloudellista informaatiota yrityksen ulkopuolisille sidosryhmille. Tehdessään näin, hän johtaa harhaan sidosryhmiä tai jopa itseään. Tilintarkastus kerää informaatiota päätöksenteon tueksi ja vähentää omistaja-johtajan tahattomien virheiden todennäköisyyttä. (Institute of Chartered Accountants in England & Wales, 2005: 12.)

2.4 Tilintarkastuksen hyöty ja kustannus

Tilintarkastus tuo lisäarvoa pienille yrityksille parantuneen taloudellisen tiedon luotettavuuden muodossa (Euroopan komissio 2010: 20). On kuitenkin myös tarpeellista huomioida tilintarkastuksen tuoman hyödyn ja kustannuksen suhde. Monille pienille yrityksille tilintarkastuksesta maksettava palkkio on usein vain yksi kustannus lisää ja tilintarkastuksen tuoma hyöty on pieni. Pääsyy miksi tilintarkastuksen kustannus pienessä yrityksessä voi muodostua suhteellisen korkeaksi, liittyy tilintarkastuksen kiinteisiin kustannuksiin. Vuonna 2005 Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan, tilintarkastuspalvelut maksoivat pienelle yritykselle noin 10 000 kruunua, mikä tarkoittaisi nykyvaluutassa euroon muunnettuna reilua 1000 € kustannusta. Vapaaehtoisen tilintarkastuksen ja maiden hintatason samankaltaisuuden näkökulmasta ajateltuna, jos yrityksen liikevaihto olisi esimerkiksi tilintarkastusvelvollisuudelle säädetty alaraja 200 000 €, tämä tarkoittaisi tilintarkastuksen muodostavan kustannuserän, joka on noin 0,5 % yrityksen

liikevaihdosta. Tämänkaltaista kustannuserää voidaan pitää suhteellisen pienenä. On tärkeää ottaa huomioon, että tilintarkastuspalkkiot ovat kuitenkin nousseet tästä nykypäivään verrattuna. Pienen yrityksen tilintarkastuksessa on sovellettava samoja tilintarkastusstandardeja kuin suuremmankin yrityksen tilintarkastuksessa. Vaikka pienen yrityksen aineistotarkastus ei sinänsä vie paljon aikaa on tilintarkastajan kuitenkin käytettävä huomattava määrä aikaa tilintarkastuksen suunnittelemiseen ja riskien arviointiin. Yritysten tilinpäätöksiä käyttävät pääasiassa niiden johto ja luotonantajat. Viranomaiset käyttävät tiettyjä kokokriteereitä säätäessään tilintarkastusta koskevia lakeja. Tämä viittaa siihen, että näiden kokokriteerien ja tilintarkastuksen tuoman hyödyn ja kustannuksen välillä olisi yhteys. Laissa voidaan siis tulkita olevan olettaus, että taso mille tilintarkastusvelvollisuuden raja on asetettu, on se taso missä tilintarkastuksen aiheuttama kustannus ei enää ylitä sen tuomaa hyötyä. (Collis, Jarvis & Skerratt 2004; Keasey, Watson & Wynarczyk 1988; Thorell & Norberg 2005: 5.)

Pienissä yrityksissä informaation asymmetria muodostuu lähinnä luotoantajien ja omistajien välillä. Myös tilanteissa missä yrityksen omistus ja johto ovat eriytyneet, voi osaamattomuus tilinpäätösten tulkinnan suhteen aiheuttaa tarvetta tilintarkastukselle. Tilintarkastus siis lisää tiedon luotettavuutta niin yrityksen sisäisissä, kuin myös yrityksen ja sen sidosryhmien välisissä suhteissa. On kuitenkin huomioitava, että informaation asymmetria on laskeva yrityksen koon laskiessa. Näiden tekijöiden lisäksi tilintarkastus toimii myös yrityksen johdon valvontamekanismina. (Collis ym. 2004.)

Vaikka tilintarkastus hyödyntää pientäkin yritystä usealla tavalla, on tilintarkastuksen kustannuksen ja sen tuoman hyödyn välillä kuitenkin ristiriitoja. On siis hieman epäselvää onko tilintarkastus pienissä yrityksissä kannattavaa. Seow (2001) tekemä kyselytutkimus pienten yritysten johtajille paljasti, että tilintarkastuksen rahallinen ja ajallinen kustannus olivat avainasemassa, harkittaessa vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamista yrityksessä. Seow (2001) mukaan, on siis tärkeää arvioida sekä vapaaehtoisen tilintarkastuksen aiheuttamaa kustannusta että sen tuomaa hyötyä. Collis ym. (2004) tutkivat tilintarkastuksen tuoman hyödyn ja kustannuksen suhdetta pienissä yrityksissä. Tutkimuksessa paljastui, että 40 % tutkimukseen osallistuneista yrityksistä käyttäisi edelleen tilintarkastuspalveluita, vaikka se ei olisikaan lakisääteistä. Päätöstä jatkaa tilintarkastuksen suorittamista perusteltiin sillä, että tilintarkastus parantaa tiedon laatua, niin yrityksen sisäisissä kuin ulkoisissakin suhteissa. Tutkimuksen pohjalta voidaan siis todeta, että pienissäkin yrityksissä tilintarkastuksen tuoma hyöty todella ylittää sen aiheuttamat kustannukset. Koskela (1990) tutki pienten yritysten tilintarkastusta Suomes-

sa. Tutkimuksessa löytyi todisteita, jonka mukaan sekä tilintarkastajat että yrittäjät pitävät tilintarkastusta tarpeellisena myös pienissä yrityksissä.

Hay & Davis (2004) tutkivat vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän muodostumista Uuden-Seelannin markkinoilla, jossa osakeyhtiöillä ei lain mukaan ollut tilintarkastusvelvollisuutta. Tutkimuksessa havaittiin, että melkein 80 % tutkimukseen osallistuneista yrityksistä olivat valinneet suorittaa tilintarkastuksen, vaikka heillä ei lain mukaan ollut siihen velvollisuutta. Useimmat yrityksistä olivat tämän lisäksi päättäneet palkata korkeamman laadun omaavan tilintarkastajan, vaikkakin se nosti tilintarkastuksen aiheuttamia kustannuksia. Myös Collis (2003) päätyi samankaltaiseen tulokseen tutkiessaan pieniä yrityksiä Isossa-Britanniassa. Fortin & Pittman (2007) taas eivät saaneet tutkimuksessaan varmennusta sille, että korkeamman laadun omaavan Big 4-tilintarkastajan valinta hyödyttäisi yritystä hyödyn ja kustannuksen suhteen. Suomessa tehdyissä tutkimuksissa on myös havaittu, että hyväksytyin tilintarkastajan valitseminen oli yleistä ajalla, ennen kuin tilintarkastajan laatu vaatimuksista oli säädetty laissa (Hyytinen & Väänänen 2004: 2). Page:n (1984) pienten yritysten johdolle tekemän kyselytutkimuksen perusteella enemmistö vastaajista olisi käyttänyt tilintarkastuspalveluita, vaikka se ei olisi ollut lain mukaan pakollista.

Kiinassa tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että joukko julkisen kaupankäynnin kohteena olevia yrityksiä olivat valinneet suorittaa vapaaehtoisen tilintarkastuksen osavuosikatsauksilleen. Nämä yritykset ovat siis valinneet suorittaa tilintarkastuksen siitä odotettavissa olevan nettohyödyn ja osavuosikatsauksen tarjoaman informaation uskottavuuden parantamisen vuoksi. Tutkimuksen yhtenä hypoteesina oli, että yrityksillä jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen osavuosikatsaukselleen, on korkeampi tuotto-odotus (ERC = earnings response coefficients) kuin yrityksillä jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta osavuosikatsauksilleen. Tutkimuksen tuloksena pidettiin, että yrityksissä jotka olivat vapaaehtoisesti suorittaneet osavuosikatsauksensa tilintarkastuksen, oli tuotto-odotus suurempi kuin yrityksissä jotka eivät olleet suorittaneet osavuosikatsauksensa tilintarkastusta. Kyseisen tutkimuksen perusteella voidaan siis todeta, että vapaaehtoisella tilintarkastuksella voi olla positiivinen vaikutus yrityksen tuotto-odotukseen. (Haw, Qi & Wu 2008.)

2.5 Yrityksen taloudellisen tilan vaikutus tilintarkastuksen kysyntään

Yrityksen taloudellisen tilan merkitystä tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavana tekijänä on tutkittu merkittävä määrä. Tutkimuksissa on käsitelty velan ja tunnuslukuihin perustuvien kovenanttien määrän vaikutusta tilintarkastuksen kysyntään, sekä tilintarkastuksen vaikutusta koron määräytymiseen. Tämän lisäksi aikaisemmat tutkimukset ovat käsitelleet maksuvalmiuden vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän määrään.

2.5.1 Vakavaraisuuden vaikutus tilintarkastuksen kysyntään

Aikaisemmat tutkimukset ovat löytäneet laajaan määrään todisteita, jonka mukaan tarkastettu tilinpäätös täyttää tarkoituksensa valvontamekanismina luotonmyöntämissuhteissa. Lainanottajana olevan yrityksen on pysyttävä tarjoamaan luotettava lausunto siitä, että yritys on täyttänyt lainasopimuksessa vaaditut ehdot kuin myös, että yrityksen johdolla ei ole tietoa sopimuksen rikkomisesta. (Watts & Zimmerman 1986: 210.)

Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että tarkastetulla tilinpäätöksellä on olennainen vaikutus rahoittajien luotonmyöntämisprosessissa (Collis Ym. 2004). Tutkimukset ovat myös osoittaneet, että jopa 91 % rahoittajista pitivät tilintarkastuskertomusta erittäin tärkeänä ja tutustuivat siihen luotonmyöntämisprosessin yhteydessä (Keasey ym. 1988). Pienet yritykset kokevat tilintarkastuksen johdosta parantuneen informaation laadun myös johtavan parempaan luottopisteytykseen pankkien luotonmyöntämisprosessissa (Collis 2003). Seow (2001) mukaan on myös havaittu, että pankit ovat olleet vähemmän halukkaita myöntämästä luottoa yrityksille, jotka eivät ole suorittaneet tilintarkastusta. Yksityisesti omistetuissa yrityksissä olisi pienempi kysyntä vapaaehtoiselle tilintarkastukselle, mikäli rahoittajat eivät vaatisi tilintarkastusta. Pienissä yrityksissä kysyntä tilintarkastukselle syntyy siis enemmänkin rahoittajien vaatimuksesta kuin omistaja-johtajan vapaasta tahosta. (Abdel-Khalik 1993.)

Vieraan pääoman määrän ja tilintarkastuksen kysynnän välillä on havaittu olevan positiivinen yhteys. On havaittu, että mitä suuremmaksi vieraan pääoman osuus yrityksen koko pääomarakenteessa nousee, sen suurempi on todennäköisyys, että yritys vapaaehtoisesti palkkaisi tilintarkastajan. Velkaantuneilla yrityksillä on taipumusta suorittaa tilintarkastus, koska sen suorittamatta jättäminen saattaisi johtaa taloudellisiin menetyksiin yrityksen kannalta (Tauringana & Clarke (2000). Carey ym. (2000) kyselytutki-

muksen eräänä muuttujana käytettiin yrityksen velkaisuutta. Tutkimuksen taustalla oli hypoteesi, jonka mukaan vapaaehtoisen tilintarkastuksen ja vieraan pääoman määrällä yrityksen pääomarakenteessa olisi positiivinen korrelaatio. Tutkimuksen aineisto koostui Australialaisista perheyrityksistä, joilla ei tutkimuksen toteutusajankohtana ollut tilintarkastusvelvollisuutta. Tutkimuksen tilastollisena menetelmänä käytettiin logistista regressioanalyysiä. Tutkimuksen tulosten mukaan, vieraan pääoman määrän kasvaessa yrityksen pääomarakenteessa, yrityksessä olisi todennäköisemmin kysyntää vapaaehtoiselle tilintarkastukselle. Myös Chow (1982) ja Tauringana & Clarke (2000) päätyivät tutkimuksissaan samoilla hypoteeseilla samankaltaisiin lopputuloksiin vieraan pääoman ja tilintarkastuksen kysynnän positiivisen korrelaation suhteen. Seow (2001) taas päätyi pienille yrityksille suunnatussa kyselytutkimuksessaan päinvastaiseen lopputulokseen, vieraan pääoman määrän ja tilintarkastuksen kysynnän suhteen. Kyseisen tutkimuksen kohde yritykset olivat liikevaihdoltaan alle 90 000 punnan suuruisia. Tutkimus paljasti, että yksikään kohdeyrityksistä jolla oli vakuudet velalleen, ei ollut suorittanut vapaaehtoisesti tilintarkastusta. Kyseinen tutkimus kuitenkin paljasti, että mikäli luotonmyöntäjä oli vaatinut tilintarkastusta, oli tällä ollut positiivinen vaikutus tilintarkastuksen kysyntään.

Lainanantajan ja lainanottajan välillä vallitsee samankaltainen intressiristiriita joka agenttiteorian mukaan on myös omistajan ja palkatun johdon välillä (Chow 1982). Lainanmyöntäjällä on tarve valvoa lainanantajaa, minkä vuoksi lainanmyöntäjälle koituu tästä valvontakustannuksia. Tilintarkastuksen tuoma luotettavuus asiakkaan tilinpäätöstä kohtaan alentaa yleensä lainanmyöntäjän valvontakustannuksia. Pankkialan kovan kilpailun takia pankit joutuvat siirtämään nämä alentuneet kustannukset lainanottajalle alentuneen koron muodossa. Käännettynä asia voidaan taas tulkita niin, että mikäli asiakkaan tilinpäätös ei ole tilintarkastettu joutuisi pankki nostamaan asiakkaan korkoa kasvaneiden valvontakustannuksien takia. Blackwell ym. (1998) tutkivat tilintarkastuksen ja lainan koron yhteyttä pienille yksityisesti omistetuille yrityksille myönnettyissä lainoissa. Tutkimuksessa oletettiin, että tarkastetun tilinpäätöksen tuoma säästö lainan koroissa riittäisi kattamaan tilintarkastuksesta koituneet kustannukset. Tutkimuksessa oletettiin myös, että tilintarkastuksen tuoma hyöty alentuneen koron muodossa olisi laskeva yrityksen koon kasvaessa. Tämän oletuksen mukaan koron ja yrityksen koon välillä vallitsisi huomattava negatiivinen korrelaatio, koska pankit pitävät yleensä suuria yrityksiä vähemmän riskisinä kuin pieniä yrityksiä. Tutkimuksessa tultiin lopputulokseen, jonka mukaan pienet tilintarkastuksen suorittaneet yritykset maksoivat huomattavasti alempaa korkoa, kuin vastaavan kokoiset yritykset jotka eivät olleet suorittaneet tilintarkastusta. Todisteita löytyi myös sille, että tilintarkastuksesta koituva hyöty las-

keneen koron muodossa, laskee yrityksen koon kasvaessa. Tutkimuksessa todettiin myös, että tarkastetusta tilinpäätöksestä huolimatta, yrityskohtaisella riskillä oli olennainen osa koron muodostumisessa. Kim, Simunic, Stein & Yi (2011) tulivat tutkimuksessaan lopputulokseen, jonka mukaan vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneet yksityiset yritykset maksoivat tilastollisesti merkitsevällä tavalla alhaisempaa korkoa kuin vastaavat yritykset, jotka eivät olleet suorittaneet tilintarkastusta. Tutkimusten pohjalta voidaan siis todeta, että tilintarkastus voi hyödyntää pieniä yrityksiä laskeneiden rahoituskustannusten muodossa.

Blackwell & Winters (1997) ja Petersen & Rajan (1994) havaitsivat, että mitä syvempi asiakassuhde yrityksen ja rahoituslaitoksen välille syntyy, sitä vähäisemmäksi valvonnan tarve rahoituslaitoksen osalta muodostuu ja sitä edullisemmaksi yrityksen rahoituskustannukset tulevat. Tällä tekijällä katsottiin myös olevan yrityksen kannalta positiivinen vaikutus koron muodostumisessa. Pittman & Fortin (2004) tulivat myös samankaltaiseen lopputulokseen tutkiessaan tilintarkastajan valinnan ja vieraan pääoman kustannusten yhteyttä yritysten pörssilistautumisen yhteydessä. Niskanen, Karjalainen & Niskanen (2011) havaitsivat tutkiessaan yksityisesti omistettuja suomalaisia yrityksiä, että tilanteessa missä yrityksellä ei ollut velvollisuutta valita auktorisoitua tilintarkastajaa, yrityksen velkaisuudella oli merkittävä vaikutus korkean laadun omaavan tilintarkastajan valintaan, juuri velkojansuhteen valvontakustannuksien takia.

2.5.2 Maksuvalmiuden vaikutus tilintarkastuksen kysyntään

Kun yrityksellä on vieraan pääoman luonteista rahoitusta erääntymässä, on yhtiön osakkailla taipumuksena ohjata nämä rahavirrat kohteisiin, jotka parhaan mukaan hyödyntävät osakkaan omia etuja velan haltijan kustannuksella. Osakkailla voi siis olla taipumusta kotiuttaa varoja yrityksestä esimerkiksi osinkojen muodossa nopeampaa kuin yrityksessä on vierasta pääomaa. Osakkailla voi myös olla taipumusta nostaa uutta vierasta pääomaa erääntyvien erien takaisinmaksua varten. Velan haltijan ja osakkaiden intressiristiriitaa voidaan tasoittaa kovenantein. Kovenantit voidaan sitoa esimerkiksi maksuvalmiustunnuslukuihin. Rajoittamalla varojen kotiuttamista yrityksestä hyötyisi omistaja tästä edullisemmän koron muodossa, kun taas velan haltija hyötyisi varojen kotiuttamisen rajoittamisesta laskeneen luottoriskin muodossa. Chow (1982) tutki tilinpäätöstietoihin sidottujen kovenanttien määrän vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Tutkimuksessaan Chow (1982) tuli siihen tulokseen, että mitä enemmän yrityksellä on tilinpäätöstietoihin sidottuja kovenanteja, sitä suurempi kysyntä yrityksessä olisi

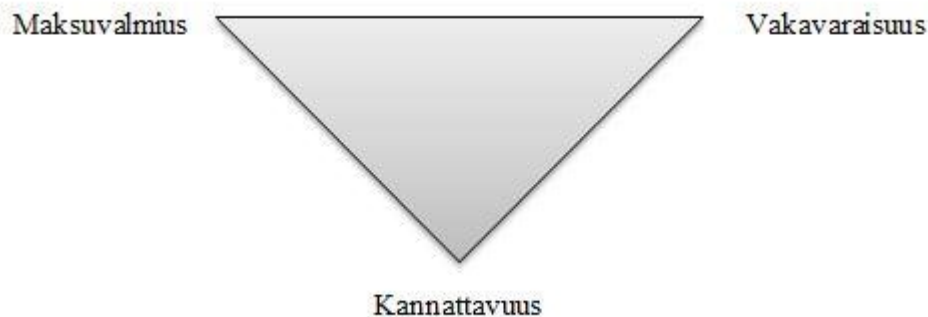
vapaaehtoiselle tilintarkastukselle. Chow (1982) tutkimuksen pohjalta voidaan siis todeta, että tilintarkastus tuo luotettavuutta tilinpäätöstietoja kohtaan johon kovenantit perustuvat.

Paremmen maksuvalmiuden omaavat yritykset selviävät paremmin erääntyvistä velvoitteistaan. Ostovelat ovat tärkein lyhytaikaisen vieraan pääoman lähde varsinkin pienille yrityksille, koska niiden mahdollisuus hankkia vierasta pääomaa rahoitusmarkkinoilta voi olla haasteellisempaa kuin suurissa yrityksissä. Rahoittajat suhtautuvat usein suuremmalla riskillä lyhytaikaiseen velkaan verrattuna pitkäaikaiseen. Tähän on olemassa kaksi syytä. Ensinnäkin yrityksillä voi olla lyhyellä aikavälillä vaikeuksia selvittää velvoitteistaan esimerkiksi lakkojen, luonnonkatastrofien tai talouden yleisen taantumien takia, mikä johtaa myynnin ja kassavirtojen laskuun. Toisena syynä pidetään sitä, että lyhytaikainen vieraan pääoman korko vaihtelee usein voimakkaammin kuin pitkäaikaisen vieraan pääoman korko. Pitääkseen huolen siitä, että lyhytaikaisen pääoman rahoittajat uusivat pienelle yritykselle myöntäneensä lainoja, on pienillä yrityksillä taipumuksena suorittaa tilintarkastus. Tilintarkastus toimii täten tiedon varmentajana, joka vahvistaa uskoa yrityksen maksukykyyn, riippumatta siitä onko yrityksen maksuvalmius heikko lyhyellä aikavälillä. (Tauringana & Clarke 2000.)

Tauringana & Clarke (2000) tutkivat yrityksen maksuvalmiuden vaikutusta tilintarkastuksen vapaaehtoiseen kysyntään. Hypoteesina tutkimuksessa oli, mitä alhaisempi maksuvalmius yrityksellä on, sitä suurempi on todennäköisyys, että yritys vapaaehtoisesti käyttää tilintarkastuspalveluita. Tutkimuksessaan Tauringana & Clarke eivät kuitenkaan saaneet vahvistusta hypoteesilleen. Myöskään Seow (2001) ei löytänyt todisteita sille, että yrityksen taloudellisella tilalla olisi ollut tilastollisesti merkitsevällä tavalla vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.

2.5.3 Kannattavuuden vaikutus tilintarkastuksen kysyntään

Koska yrityksen taloudellisen menestymisen osatekijät voidaan yleisesti jakaa kannattavuuteen, maksuvalmiuteen ja vakavaraisuuteen, tullaan tässä tutkielmassa huomioimaan myös kannattavuuden näkökulma. Kannattavuus näkökulman huomioiminen on erityisen tärkeää, koska se muodostaa menestyksellisen liiketoiminnan perusedellytyksen. Näin ollen taloudellisen tilan kolmanneksi mittariksi tutkielmassa valitaan kannattavuuden näkökulma. (Laitinen 1992: 189.)

Kuvio 2. Yrityksen taloudellisen menestymisen osatekijät Laitinen (1992: 190) mukaillen.

Kannattavuuden vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavana tekijänä ei ole juuri huomioitu aikaisemmin aihetta käsittelevissä tutkimuksissa. Näin ollen tämän tutkielman kontribuutiona voidaan pitää taloudellisten menestymistekijöiden kokonaisvaikutuksen, eli taloudellisen tilan vaikutuksen tutkimista vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Kokonaisvaltaisen kuvan selvittämiseksi yrityksen taloudellisen tilan ja tilintarkastuksen kysynnän välillä, on tärkeää huomioida myös kannattavuuden näkökulma. Tästä johtuen tämän tutkielman kontribuutiona aikaisempiin aihetta käsitteleviin tutkimuksiin nähden voidaan lisäksi pitää, kannattavuusaspektin lisäämistä vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavana tekijänä.

2.6 Yhteenveto aikaisemmista tutkimuksista

Taulukossa 1 on koottu yhteen aikaisempien tutkimusten mukaan vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavat yrityskohtaiset ominaisuudet ja sen kysyntään vaikuttava suuntaus.

Taulukko 1. Vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavat tekijät.

Ominaisuus	Vaikutus tilintarkastuksen kysyntään
Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen vaikutus	Lisäävä
Sisäisen tarkastuksen määrän lisääntyminen/vähentyminen	Vähentävä/Lisäävä
Yrityksen koon kasvu	Lisäävä
Monitasoisen hierarkian syntyminen	Lisäävä
Yrityksen omistuksen jakautuminen	Lisäävä
Puutteellinen osaaminen laskentatoimen ja oikeudellisten asioiden kohdalla	Lisäävä
Tilintarkastuksen tuoman hyödyn ja kustannuksen suhde	Lisäävä
Taloudellisen informaation oikeellisuuden vakuuttaminen rahoittajille	Lisäävä
Vieraan pääoman määrän kasvu	Lisäävä
Taloudelliseen informaatioon perustuvien kovenanttien määrän kasvu	Lisäävä
Maksuvalmiuden heikkeneminen/ parantuminen	?
Kannattavuuden heikkeneminen/ parantuminen	?

Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että tärkein syy vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnälle liittyy yrityksen taloudelliseen suorituskyykyyn. Yrityksen pyrkiessä kasvuun, se tarvitsee usein vierasta pääomaa investointiensa rahoittamiseen. Aikaisemmat tutkimukset ovat löytäneet varmistusta sille, että rahoituslaitoksilla on erityisen merkittävä rooli vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän muodostumisessa. Lainasopimukset sisältävät usein erilaisia taloudellisiin tunnuslukuihin perustuvia ehtoja. Kustannustehokkain tapa lisätä lainanantajan luottamusta näitä tunnuslukuja kohtaan on tarjota lai-

nanantajalle tarkastettu tilinpäätös. Luottamuksen lisääntymisen ja laskeneen riskin johdosta, rahoituslaitos palkitsee puolestaan pienen yrityksen laskeneen koron muodossa. Pääomarakenteen vaikutus on eniten tutkittu aihe vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavana tekijänä, koska sillä on suurin vaikutus pienen yrityksen tilintarkastuksen kysynnän muodostumisessa. Aikaisemmat tutkimukset eivät ole löytäneet varmistusta yrityksen maksuvalmiuden ja vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän välillä. Aikaisemmat tutkimukset eivät ole käsitelleet pienen yrityksen kannattavuuden ja vapaaehtoisen tilintarkastuksen yhteyttä. Verrattuna aikaisempiin aihetta käsitteleviin tutkimuksiin, tämän tutkielman tarkoituksena on pyrkiä luomaan kokonaisvaltainen kuva yrityksen taloudellisten menestymistekijöiden ja vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän välille. Yrityksen taloudelliset menestymistekijät koostuvat vakavaraisuudesta, maksukyvyistä ja kannattavuudesta. Tutkielman empiriaosassa selvitetään näiden tekijöiden yhteisvaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.

Pienissä yrityksissä kysyntä tilintarkastukselle syntyy siis enemmänkin rahoittajien vaatimuksesta, kuin omistaja-johtajan vapaasta tahosta. Aikaisempien tutkimusten valossa vaikuttaa siltä, että pienet yritykset joilla on kysyntää vapaaehtoisille tilintarkastuspalveluille, olisivat taloudelliselta tilaltaan heikommassa asemassa, kuin pienet yritykset jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta. Tutkielman empiriaosa perustuu vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden pohjalta asetettuihin hypoteeseihin joiden paikkansapitävyyttä tullaan empiirisesti koettelemaan.

3. TILINTARKASTUS PIENISSÄ YRITYKSISSÄ

Tilintarkastus voidaan yleisesti määritellä seuraavalla tavalla: tilintarkastus on systemaattinen prosessi, jossa objektiivisesti hankkimalla ja arvioimalla evidenssiä koskien taloudellista toimintaa ja tapahtumia, varmistetaan tiedon paikkansapitävyydestä ja välitetään tulokset tapahtumista kiinnostuneille käyttäjille (Eilifsen ym. 2006: 11).

Tilintarkastusjärjestelmän tärkeimpänä tavoitteena voidaan pitää taloudellisen tiedon korkean laadun turvaamista ja parantamista. Tilintarkastus joutuu vastaamaan moniin sekä kotimaasta, että ulkomailta tuleviin vaatimuksiin. Tämänkaltaisia vaatimuksia ovat esimerkiksi viranomaisten ja yritysten luottamuksen saavuttaminen ja sen säilyttäminen. Tilintarkastaja-ammattikunnan toiminnan edellytyksenä on koko yhteiskunnan luottamus osaavaan ja riippumattomaan tilintarkastukseen (Kärkkäinen 1998: 15). Tilintarkastuksen lähtökohtana ja tarkoituksena voidaan pitää tilintekovelvollisuutta. Tilintekovelvollisuus muodostuu velvoitteista, jotka syntyvät kahden tai useamman osapuolen sitoessa sopimuksia. Tilintarkastus toimii valvontamekanismina, joka vahvistaa luottamusta ja takaa että tilintekovelvollisuus toteutuu. (Andersson 2010: 12; Flint 1988: 12.)

3.1 Tilintarkastusvelvollisuus

Tilintarkastuslain mukaan yhteisöllä ja säätiöllä on lähtökohtaisesti oltava tilintarkastaja ja niissä on suoritettava tilintarkastus. Tilintarkastaja voidaan kuitenkin jättää valitsematta yhteisössä, joissa sekä päättyneellä että sitä edeltäneellä tilikaudella enintään yksi seuraavista edellytyksistä täyttyy: (TTL 1:4.)

- 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa
- 3) palveluksessa on keskimäärin yli 3 henkilöä

Tilintarkastaja on kuitenkin aina valittava yhteisössä jos sen pääasiallinen tarkoitus on arvopapereiden omistaminen ja niiden hallinnointi. Tilintarkastaja on myös valittava sellaisissa tapauksissa, joissa yhteisöllä on merkittävä vaikutusvalta toisen yhteisön liiketoiminnan ja rahoituksen johtamisessa. Edellä mainittu tilanne syntyy osakkuusyritysten kohdalla, jossa yhteisö hallitsee vähintään viidesosaa tai enintään puolet toisen yhteisön osakkeista tai niiden tuottamasta äänimäärästä. Yhteisöllä on oltava tilintarkastaja

jos sen yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöissä on niin määrätty, vaikka sillä ei ylittyisikään mikään aiemmin mainituista kriteereistä. (TTL 1:4; KPL 1:8.)

Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivin mukaan raja tilintarkastusvelvollisudelle on huomattavasti korkeampi kuin Suomen tilintarkastuslain mukaan. Euroopan unionin direktiivien mukaiset alarajat tilintarkastusvelvollisuudelle ovat seuraavat: (Andersson 2010: 14.)

- 1) taseen loppusumma 4 400 000 euroa
- 2) liikevaihto 8 800 000 euroa
- 3) palveluksessa keskimäärin yli 50 henkilöä

Näitä alarajoja sovelletaan useassa Euroopan unionin jäsenmaassa, kuten Iso-Britanniassa, Saksassa ja Alankomaissa. Pohjoismaissa rajat tilintarkastusvelvollisuudelle ovat huomattavasti alemmat kuin Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivin mukaiset alarajat. Suomessa pakollinen tilintarkastus koskee tällä hetkellä noin 62 000 yhteisöä ja sen ulkopuolella on noin 270 000 verohallinnon yritysasiakasta. Mikäli Suomi siirtyisi käyttämään Euroopan unionin direktiivien mukaista alarajaa, koskisi pakollinen tilintarkastusvelvollisuus enää noin 2500 yritystä. (Andersson 2010: 15.)

Taulukko 2. Tilintarkastusvelvollisuuden erot Suomen tilintarkastuslain ja Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivin välillä.

	Suomen tilintarkastuslaki	Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivi
Taseen loppusumma	100 000 €	4 400 000 €
Liikevaihto tai sitä vastaava tuotto	200 000 €	8 800 000 €
Henkilöstö	3	50

3.2 Tilintarkastaja ja ammattieettiset periaatteet

Tilintarkastajalla tarkoitetaan tilintarkastuslain mukaan hyväksyttyä luonnollista henkilöä tai oikeushenkilöä, jotka täyttävät tilintarkastuslain mukaiset hyväksymisvaatimukset (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner 2007: 38). Tilintarkastajana voi toimia henkilö joka ei ole vajaavaltainen, tuomittu konkurssiin tai liiketoimintakieltoon tai jonka kelpoisuutta ei ole muuten rajoitettu. Näitä vaatimuksia kutsutaan tilintarkastajan yleiseksi kelpoisuudeksi. (TTL 2:3.)

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajia ovat KHT-tilintarkastaja, eli keskuskauppa-kamarin hyväksymä tilintarkastaja ja HTM-tilintarkastaja, eli hyväksytty tilimies, tai edellä mainituista hyväksytyistä tilintarkastajista koostuva tilintarkastusyhteisö. Ennen vuoden 2007 tilintarkastuslain voimaantuloa on yhteisöillä ollut myös mahdollisuus valita tilintarkastajaksi niin kutsuttu maallikkotilintarkastaja. Siirtymäkausi maallikkotilintarkastuksen osalta päättyi vuoden 2011 lopussa. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajia eivät ole maallikkotilintarkastaja, eivätkä JHTT-tilintarkastaja eli julkishallinnon ja talouden tilintarkastaja, siitä huolimatta että jälkimmäinen voidaan rekisteröidä tilintarkastuslain nojalla. (Horsmanheimo ym. 2007: 39–40, 492–493.)

Yleinen luottamus tilintarkastajia kohtaan perustuu jatkuvaan uskoon tilintarkastajien rehellisyydestä ja objektiivisuudesta ammittaan harjoittaessaan. Tämänkaltaisen kuvan luontiin ja ylläpitämiseen vaaditaan, että tilintarkastajat osoittavat tietynlaista ammattikuntaa kuvaavaa osaamista ja luonnetta tarkastustoimintoja suorittaessaan. Tilintarkastajan on tehtävää suorittaessaan lain noudattamisen lisäksi noudatettava ammattikunnan standardeja, suosituksia ja eettisiä ohjeita. Tilintarkastajien kansainvälisen järjestön International Federation of Accountants:n mukaan yhtenäisten ohjeiden tarkoituksena on ammattikunnan maailmanlaajuinen kehittäminen ja sen edistäminen niin, että se pystyy tuottamaan korkealaatuista palvelua yleisen edun vuoksi. Yhtenäisten tilintarkastusstandardien voidaan myös katsoa toimivan yksittäisten tilintarkastajien laadunvarmistajana ja ammattikunnan maineen suojelijana (Porter, Simon & Hatherly 2003: 113). Suomessa ohjeiden julkaisemisesta vastaa KHT-yhdistys ja ne ovat tarkka käänös International Federation of Accountants:n eettisistä ohjeista. (Flint 1988: 87; Horsmanheimo ym. 2007: 130–131.)

Tilintarkastajien eettisten ohjeiden mukaan ammattieettisiä peruseriaatteita on viisi, niitä ovat rehellisyys, objektiivisyys, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen. Näiden viiden peruseriaatteen lisäksi

tilintarkastajan tulisi toimia yleinen etu huomioon ottaen ammattiaan harjoittaessaan (Horsmanheimo ym. 2007: 131). Tilintarkastuslaissa tilintarkastajan ominaisuuksiksi on määritelty edellä mainittujen lisäksi riippumattomuus ja esteellisyys (TTL 4: 24–25). Riippumattomuus on yksi tilintarkastuksen perusolettamista. Riippumattomuussäännösten mukaan tilintarkastajan on vältettävä sellaisia tilanteita missä hänen riippumattomuutensa voidaan katsoa vaarantuneen. Tilintarkastajan riippumattomuuden voidaan katsoa vaarantuneen esimerkiksi silloin, kun hän asettuu toisen henkilön vaikutuksen alaiseksi. Esteellisyys on yksi muoto riippumattomuudesta. Tilintarkastajan esteellisyys voi vaarantua, jos tilintarkastajan ja tarkastuskohteen väliset suhteet ovat sellaiset, että tilintarkastaja ei kykene toimimaan objektiivisesti. Tilintarkastajan riippumattomuus merkitsee siis ensinnäkin täydellistä riippumattomuutta tarkastuksen kohteena olevasta organisaatiosta ja sen jäsenistä. Toiseksi riippumattomuus merkitsee myös riippumattomuutta tarkastuksen lopputuloksesta, toisin sanoen lopputulos ei saa vaikuttaa tilintarkastajan suoritukseen. Näiden ohjeiden ja suositusten lisäksi tilintarkastajan tulisi suorittaa tilintarkastustehtäviä hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Hyvään tilintarkastustapaan liittyvät standardit pitävät sisällään peruseriaatteita ja keskeisiä menettelytapoja. (Horsmanheimo ym. 2007: 149–153; KHT-yhdistys 2009: 21–22, 217; Riistama 1994: 32.)

3.3 Tilintarkastajien valvonta

Valtion tilintarkastuslautakunta on kauppa- ja teollisuusministeriön yhteydessä toimiva itsenäinen toimielin, joka vastaa tilintarkastuksen yleisestä valvonnasta, ohjaamisesta ja kehittämisestä. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan ja kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan valvontatehtäviin kuuluvat hyväksytyjen tilintarkastajien ammattitaidon ja hyväksymisedellytysten ylläpito, tilintarkastajien toiminnan valvonta, tilintarkastajien laadunvarmistuksen valvonta ja tilintarkastuksen kansainvälinen valvontayhteistyö. (Horsmanheimo ym. 2007: 245–250.)

Tilintarkastajien valvonta voidaan jakaa ennakoivaan valvontaan ja jälkikäteisvalvontaan. Ennakoivalla valvonnalla pyritään etukäteen varmistumaan siitä, että tilintarkastajat toimisivat tilintarkastuslain mukaan. Ennakkovalvonnan keinoja ovat esimerkiksi hyväksymisvaatimusten soveltaminen ja tilintarkastajien jatkuva koulutus. Jälkikäteisvalvonnalla tarkoitetaan sitä tutkintaa, jolla tilintarkastajien toimia selvitetään ja arvioi-

daan jälkikäteen. Jälkikäteisvalvontaa voidaan myös pitää hyväksymisedellytysten säilymisen valvontana. (Halonen & Steiner 2010: 26.)

3.4 Pienen yrityksen tilintarkastuksen erityispiirteitä

Vaikka lain vaatimukset pienen yrityksen tilintarkastukselle ovat samat kuin suuren yrityksen tilintarkastukselle, poikkeavat nämä kuitenkin huomattavasti toisistaan. Tilintarkastuksen tarpeet pienissä yrityksissä ovat erilaisia kuin suurissa yrityksissä niiden erityispiirteiden vuoksi. Pienissä yksityisesti omistetuissa yrityksissä on johdolla usein puutteellinen tietotaito laskentatoimeen ja tilintarkastukseen liittyvissä asioissa (Collis 2010). Pienet yritykset ovat useimmiten omistaja-johtaja vetoisia ja ne keskittyvät usein vain liiketoiminnan harjoittamiseen. Tällöin kirjanpidon ja hallinnon asioiden järjestely voi jäädä toissijaiseksi asiaksi. Usein myös lakien tuntemus voi olla hataralla pohjalla pienissä yrityksissä. Joissain pienissä yrityksissä ainoat ulkoisen laskentatoimen kanssa työskentelevät tahot ovat tilitoimisto ja tilintarkastaja. Pienissä yrityksissä on usein tapana suorittaa tilintarkastus vasta tilikauden päättyessä tai sen jälkeen. (Horsmanheimo & Steiner 2009: 415; HTM-tilintarkastajat 2009: 173; Koskela 1990: 30.)

Tilintarkastajan neuvontarooli korostuu usein pieniä tarkastuskohteita tarkastaessa. Tämä johtuu siitä, että yrittäjä on itse usein myös toimitusjohtaja, hallituksen puheenjohtaja ja osakkeenomistaja. Usein omistaja-johtaja ei kuitenkaan ole asiantuntija laskentatoimen tai oikeudellisten asioiden suhteen. Tämän takia hän tarvitsee tilintarkastajan asiantuntemusta näiden erityiskysymysten hoitamiseksi. Tilintarkastajan neuvontaroolista onkin katsottu olevan merkittävää hyötyä omistaja-johtajalle (Thorell & Norberg 2005: 37). Tilintarkastajan on myös katsottu parantavan yrityksen sisäisten prosessien tehokkuutta (Knechel ym. 2008). Tilintarkastajalle pienen yrityksen tarkastus on usein laaja-alaisempaa verrattuna suurempien yritysten tarkastamiseen, juuri tilintarkastajan neuvontaroolin korostumisen takia. Tilintarkastaja joutuu usein käyttämään aikaa perusasioiden selvittämiseen, niiden valvontaan sekä neuvontaan. Omistaja-johtaja ei myöskään ole aina tietoinen omasta ja tilintarkastajan vastuun jakautumisesta. Omistaja-johtaja ei esimerkiksi aina tiedosta, että tilinpäätös on hänen vastuullaan siinäkin tapauksessa, että sen laatiminen on ulkoistettu ulkopuoliselle tilitoimistolle. Siitä huolimatta että tilintarkastajan neuvontarooli korostuu, tulisi tilintarkastus toimeksiannon olla kustannustehokasta, koska pienet yritykset eivät ole halukkaita maksamaan korkeita palk-

kiota tilintarkastajalle. (Horsmanheimo & Steiner 2009: 424; KHT-yhdistys 2009: 580.)

Eräs pienelle yritykselle kuuluva ominaisuus on sen omistuksen keskittyminen harvalle tai usein vain yhdelle henkilölle. Omistuksen keskittyessä omistaja-johtajan kokema hyöty tilintarkastuksesta on pieni, koska hänellä on jo hallussaan kaikki yritystä koskeva informaatio (Keasey ym. 1988; Thorell & Norberg 2005: 36). Omistaja voi palkata ulkopuolisen johtajan, mutta useimmissa pienissä yrityksissä omistaja itse hoitaa liiketoiminnan päivittäistä johtamista. Omistuksen ja johdon keskittyessä myös päätöksenteosta tulee keskittyntä ja siihen osallistuu vain harva joukko vaikuttajia. Byrd, Parrino & Pritsch (1998) taas havaitsivat, että omistuksen ja johdon eriytyessä ongelmaksi muodostuvat erimielisyydet varojenkäyttötottumuksissa ja pyrkimyksissä, johdon lyhytjänteinen voiton tavoittelu ja erilainen suhtautumien riskeihin. (Horsmanheimo & Steiner 2009: 415; KHT-yhdistys 2009: 578.)

Pienelle tarkastuskohteelle ominaista on myös harvat tulonlähteet. Harvoilla tulonlähteillä tarkoitetaan suppeaa tuote- tai palveluvalikoimaa ja toiminnan keskittymistä, usein vain yhteen toimipaikkaan. Tämä helpottaa usein tilintarkastajan työtä tiedon hankinnan, ylläpidon ja sen dokumentoinnin suhteen verrattuna suurempiin tilintarkastuskohteisiin. Toisaalta harvat tulonlähteet johtavat siihen, että pienessä yrityksessä liiketoimintaan liittyvät riskit saattavat olla keskimääräistä suuremmat (Riistama 1993: 63). Yleensä pienissä yrityksissä on vähän kirjanpitoaineistoa. Tällöin tilintarkastajan ei tarvitse käyttää kaikkein kehittyneimpiä tilintarkastustekniikoita. Joissakin tapauksissa tilintarkastajan on mahdollista tarkastaa kaikki kirjanpidon tositteet. (Horsmanheimo & Steiner 2009: 415; KHT-yhdistys 2009: 578.)

Pienen yhtiön tulisi järjestää kirjanpitonsa niin, että se on lakien ja säädösten mukainen. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjanpitojärjestelmä antaa kohtuullisen varmuuden siitä, että kaikki liiketapahtumat ja kirjanpitoon liittyvä aineisto on kirjattu, kirjanpitoon kirjatut varat ja velat ovat oikeamääräisiä ja ne ovat oikeasti olemassa ja että kirjanpidossa tapahtuneet virheet ja väärinkäytökset havaitaan. Pienen yrityksen kirjanpidolle on ominaista se, että kirjanpito on vähemmän kehittyntä tai puutteellista puuttuvan osaamisen takia. Tämä tekijä nostaa riskiä siitä, että tilinpäätös saattaa olla virheellinen. Ge & McVay (2005) mukaan on todennäköisempää, että pienillä yrityksillä on puutteita laskentajärjestelmissään, resurssien ja henkilöstön vähäisyyden vuoksi verrattuna suurempiin yrityksiin. Collis (2003) Isossa-Britanniassa tekemän tutkimuksen mukaan 65 % pienten yritysten johdosta pitivät tilintarkastusta tärkeänä juuri kirjanpidon ja tietojärjes-

telmien tarkistuksen kannalta. Tästä johtuen tilintarkastaja suorittaa usein täydellisen tarkastuksen pienissä yrityksissä, millä tarkoitetaan koko kirjanpitopopulaation tarkastusta. (KHT-yhdistys 2009: 579; Koskela 1990: 32.)

Yrityksen sisäisten kontrollien tulee olla riittäviä, jotta pystytään varmistumaan taloudellisen tiedon laadukkuudesta (Krishnan 2005). Sisäiset kontrollit ovat usein rajallisia pienissä yrityksissä, toisaalta niille ei ole yhtä suurta tarveakaan kuin suuremmissa yrityksissä. Pienempää tarvetta voi perustella sillä, että henkilökuntaa on usein rajallisesti, eikä valvonnan tarve ole niin suuri. Pienissä yrityksissä joissa on vain yhden tason hierarkiaa, omistaja-johtaja kontrolloi yrityksen toimintoja suoran valvonnan ja observoinnin kautta (Abdel-Khalik 1993). Omistaja-johtajalla on mahdollisuus vaikuttaa kaikkiin yhtiötä koskeviin päätöksiin. Tämä vaikutusmahdollisuus voi korvata muuten rajallisia sisäisiä kontroleja. Omistaja-johtaja voi parantaa yrityksen kontroleja, esimerkiksi hyväksymällä kaikki yrityksen maksut itse ja tällä tavalla pienentää työntekijöiden väärinkäytösriskiä. Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että 50 % yrityksen johdosta pitää tilintarkastusta tärkeänä väärinkäytösten havaitsemisen kannalta (Collis 2003). Ongelmalliseksi tilanteeksi tilintarkastajan kannalta muodostuu se, että omistaja-johtaja itse voi halutessaan sivuttaa kaikki kontrollit. Omistaja-johtajan sivuttaessa kontrollit, voi yrityksen koko kontrolliympäristö vaarantua. Tällöin riski siitä, että tilinpäätös sisältää virheen omistaja-johtajan väärinkäytöksen takia kasvaa. Tämän takia tilintarkastajan tulee toimia ammatillista varovaisuutta noudattaen ja arvioida omistaja-johtajan rehellisyyttä, asennetta ja pyrkimyksiä jo tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa. Tilintarkastajan on siis tärkeä ottaa huomioon sisäisten kontrollien puute pieniä tilintarkastuskohteita tarkistaessa (Page 1984). Kontrollien sivuttamismahdollisuutta voidaan vähentää muodostamalla kirjalliset toimintaperiaatteet, joka velvoittaa kirjanpitäjää pyytämään hyväksyntä kaikille muille kun rutiinomaisille kirjanpitovienneille. (HTM-tilintarkastajat 2009: 138; KHT-yhdistys 2009: 579–580.)

Eräs tilintarkastuksen kannalta olennainen asia pienen kohteen tarkastamisessa on yrityksen ja sen omistaja-johtajan väliset liiketapahtumat. Tärkeää on myös tunnistaa ja tarkastaa tapahtumat pienen yrityksen ja omistaja-johtajan lähipiirin välillä. Pienissä yrityksissä ei useimmiten ole toimintasunnitelmia tai kontroleja lähipiiritapahtumia varten. Tilintarkastajan on tärkeää tunnistaa onko omistaja-johtajan yksityistalouden tapahtumat ja yrityksen liiketapahtumat eroteltu toisistaan. Tilintarkastajan olisi myös hyvä huomioida onko omistaja-johtajan elintaso ilmeisessä ristiriidassa hänen tiedossa oleviin tuloihin verrattuna. (Horsmanheimo & Steiner 2009: 426–427.)

3.5 Tilintarkastuksen kysynnän takana olevat teoriat

Laskentatoimen tuottamia lukuja käytetään jatkuvasti sopimuksia tehtäessä. Nämä sopimukset sisältävät usein eri osapuolien toimia rajoittavia ehtoja, jotka ovat sidottuja laskentatoimen tarjoamaan tunnuslukuihin. Tämän pohjalta syntyy kysyntä laskentatoimelle ja sen tuottamien lukujen raportoinnille. Tilintarkastus on yksi luotettavan raportoinnin muoto ja vapaaehtoisella tilintarkastuksella on pitkä historia. On olemassa todisteita jonka mukaan, jonkin muotoista laskentatoimen ja tilintarkastuksen palveluita käytettiin Kreikassa niinkin varhaisessa vaiheessa kuin 500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua (Eilifsen ym. 2006: 6). On myös havaittu, että Yhdysvalloissa yritykset tarjosivat tarkistettuja raportteja taloudellisesta toiminnastaan, jo kauan ennen kuin heillä lain mukaan oli siihen velvollisuus. (Watts & Zimmerman 1986: 196–197.)

Wallace (1980) tutki tilintarkastuksen roolia vapailla ja säännöstellyillä markkinoilla. Tutkimuksen mukaan tilintarkastuksen tarvetta voidaan perustella neljän teorian ja hypoteesin mukaan. Näitä ovat agenttiteoria, valvontahypoteesi, informaatiohypoteesi ja vakuutushypoteesi. Nämä teoriat muodostavat pohjan tilintarkastuksen kysynnälle, jos tilintarkastuksen suorittamisesta ei ole säädetty lailla. Teoriat käsittelevät pääasiassa omistajan ja johtajan välisiä suhteita, mutta osalla teorioista on myös suora vaikutus yrityksen ja sen sidosryhmien välisiin suhteisiin.

3.5.1 Agenttiteoria

Agenttiteoriaa on pidetty tilintarkastuksen kysynnän muodostumisen keskeisenä tekijänä. Yritysmaailmassa yrityksen omistus ja sen johto ovat usein eriytyneet, tämän pohjalta syntyy kysyntä tilintarkastukselle (Jensen and Meckling 1976). Agenttisuhde muodostuu kun päämies, esimerkiksi yrityksen omistaja, luovuttaa pääomansa agentin, eli johtajan käyttöön ja valtuuttaa agentin toimimaan päämiehen etujen hyväksi. Tämän toimenpiteen johdosta agentille siirtyy merkittävä määrä päätäntävaltaa. (Byrd ym 1998; Institute of Chartered Accountants in England & Wales, 2005: 7.)

Agenttiteorian keskeisenä olettamana on, että yksilöt pyrkivät edistämään omia etujaan. Agentilla on usein hyvin erilaiset intressit kun päämiehellä. Agentin motiiveihin voivat vaikuttaa sellaiset tekijät kuten taloudelliset kannusteet, tai suhteet sellaisiin osapuoliin, jotka eivät ole omiaan ajamaan päämiehen etuja. Tämä voi johtaa siihen, että agentti pyrkii antamaan optimistisemmän kuvan yrityksen taloudellisesta suorituskystä kuin

mitä se todellisuudessa on. (Institute of Chartered Accountants in England & Wales, 2005: 7.)

Oletus omien etujen ajamisesta johtaa siihen, että yksilöt pyrkivät kasvattamaan omaa varallisuuttaan. Agenttisuhteessa nämä eri osapuolten intressit eivät kuitenkaan kohtaa. Agenttisuhteen ongelmaksi muodostuu omien intressien ajamisen lisäksi usein myös erilainen riskinottohalu ja varainkäyttötottumukset päämiehen ja agentin välillä (Byrd ym. 1998). Mikäli päämies epäilee agentin toimivan hänen etujensa vastaisesti, ryhtyy hän varotoimiin mukauttamalla agentille työstään maksettavia palkkioita. Päämiehelle syntyy siis tarve säännöstelemällä valvoa agentin toimintaa, jotta heidän intressit kohtaisivat paremmin. Tästä valvonnasta aiheutuvia kustannuksia kutsutaan agenttikustannuksiksi. Koska nämä eri intressien aiheuttamat valvonnan kustannukset koituvat loppujen lopuksi agentin maksettaviksi, on agentin parhaan edun mukaista, että valvonta suoritetaan mahdollisimman edullisilla kustannuksilla. Tilintarkastus on tehokkain tapa arvioida luotettavasti mahdollisten väärinkäytösten todennäköisyyttä ja arvioida millä asteella agentin toimet eroavat päämiehen eduista. Päämiehen ja agentin intressejä voidaan myös yhdistää lisäämällä agentin omistusosuutta yhtiössä. (Byrd ym. 1998; Wallace 1980.)

3.5.2 Valvontahypoteesi

Yritys muodostuu eri sopimussuhteista, jotka muodostavat yrityksen ympärille sidosryhmien verkoston. Laskentatoimen tuottamia lukuja taas käytetään sopimusosapuolten rajoitusten perustana (Watts & Zimmerman 1986: 196). Sopimuksien johdosta syntyy myös tarve valvoa, eli valvontasuhteita. Valvontasuhte vaatii, että sopimusosapuolilla on mahdollisuus valvoa onko toinen sopijapuoli menetellyt sopimuksen vaatimalla tavalla, mikäli sopijaosapuolilla ei ole mahdollisuutta valvoa toisiaan, ei sopimusta voida panna täytäntöön. Valvontasuhteita syntyy muun muassa päämiehen ja agentin välille tai lainanottajan ja lainanmyöntäjän välille. Kun yksi osapuoli delegoi päätäntävaltaa tai antaa pääomia toisen osapuolen käyttöön, suostuu päätäntävallan tai pääomien haltija yleensä samalla tulla valvotuksi. (Wallace 1980.)

Valvontahypoteesi perustuu sille olettamalle, että valvonnasta koitua hyöty ylittää valvonnasta aiheutuvat kustannukset. Agenttisuhteessa valvonnan järjestäminen on myös agentin edun mukaista, jotta päämies ei turvaudu aiemmin mainittuihin varotoimiin. Asian mukainen valvonta ajaa siis molempien osapuolten etua. Tilintarkastus on yksi

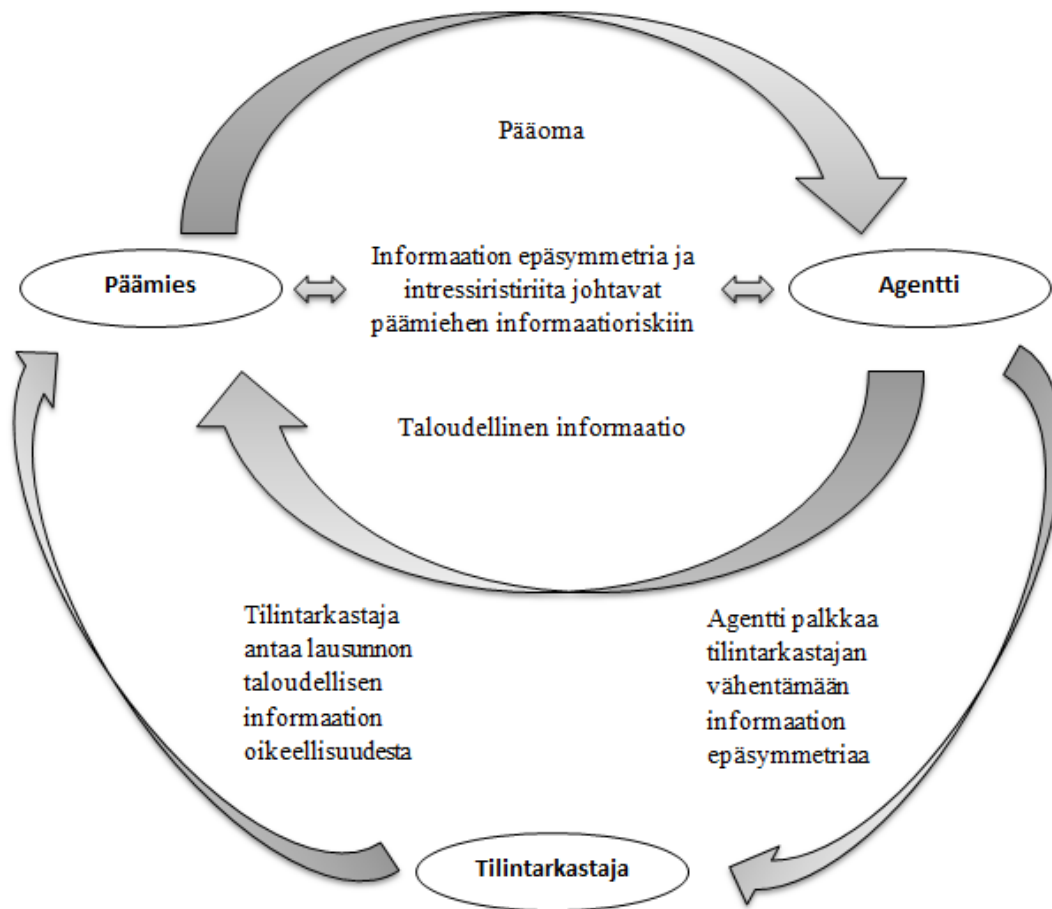
valvonnan muoto ja sitä on yleisesti pidetty kustannustehokkaana tapana järjestää valvonta. (Wallace 1980; Eilifsen 2006: 7.)

3.5.3 Informaatiohypoteesi

Yrityksen johto vastaa tilinpäätöksen laatimisesta ja joutuvat näin ollen raportoimaan omasta suorituskyvystään. Tilinpäätöstietojen käyttäjät haluavat, että tilinpäätös antaa mahdollisimman tarkan kuvan yrityksen suorituskyvystä, rahavirroista ja sen taloudellisesta tilasta (Tauringana & Clarke 2000). Informaation epäsymmetria muodostuu tilanteessa, missä yrityksen palkatulla johdolla on käytettävissään huomattavasti enemmän tietoa koskien yrityksen taloudellista tilaa kuin mitä yrityksen omistajalla on (Eilifsen 2006: 7). Yrityksen omistajat tarvitsevat jatkuvasti informaatiota laadukkaiden sijoituspäätösten tekemistä varten. Erilaiset intressit voivat kannustaa agenttia vaikuttamaan informaation kulkuun. Päämiehessä voi myös herättää huolta se, että agentilla on hallussaan sellaista informaatiota johon päämiehellä ei ole pääsyä. (Institute of Chartered Accountants in England & Wales, 2005: 7; Porter ym. 2003: 9.)

Valvontahypoteesi ja informaatiohypoteesi ovat osittain päällekkäisiä, koska sama informaatio joka on arvokasta valvontasuhteissa, on myös tärkeää sijoittajien tehdessä sijoituspäätöksiä. Informaatiohypoteesin mukaan taloudellinen informaatio on tärkeää markkina-arvojen määrittämisessä. Markkina-arvot taas ovat pohja rationaalisten sijoituspäätösten tekemisessä. Taloudellisesta informaatiosta voidaan katsoa saatavan kolme suoraa hyötyä. Näitä hyötyjä ovat riskin pieneneminen, sijoituspäätösten paraneminen ja kaupankäynnin tuottojen koheneminen. Agentin toimiessa rehellisesti on tilintarkastajan palkkaaminen myös agentin edun mukaista, koska tilintarkastus pienentää informaation riskiä ja näin ollen myös pienentää sijoittajien pääomalleen asettamaa tuottovaatimusta. (Wallace 1980; Eilifsen ym. 2006: 7.)

Kuvio 3 osoittaa kuinka agenttiteoria, valvontahypoteesi ja informaatiohypoteesi muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Päämiehen ja agentin välille muodostuvan informaation epäsymmetrian johdosta agentin on tarjottava taloudellisesta informaatiota päämiehelle tämän luottamuksen lisäämiseksi. Agentin palkkaama tilintarkastaja toimii tänä luottamuksen lisääjänä ja taloudellisen tiedon varmentajana. Tilintarkastus palvelee tavallaan molempia osapuolia ja toimii kustannustehokkaana tapana järjestää valvonta.

Kuvio 3. Agenttiteorian, valvonta- ja informaatiohypoteesin yhteys tilintarkastuksen kysyntään Eilifsen ym. (2006) mukaillen.

3.5.4 Vakuutushypoteesi

Valvontahypoteesille ja informaatiohypoteesille vaihtoehtoisena selityksenä tilintarkastuksen kysynnän takana olevana tekijänä on tarjottu vakuutushypoteesia. Vakuutushypoteesin mukaan agentit pyrkivät siirtämään taloudelliseen informaatioon liittyvän laadun vastuun tilintarkastajalle. Pyrkimystä siirtää vastuuta tilintarkastajalle perustellaan sillä, että johto yrittää pienentää omia tappioitaan mahdollisissa riita-asioissa. O'Reilly, Leitch ja Tuttle (2006) mukaan tilintarkastajat sisällyttävät tilintarkastuspalkkioon tarkistamatta jääneen riskin lisän, jonka voidaan katsoa olevan verrattavissa vakuutusmaksuun. (Wallace 1980.)

Kysymys herää miksi johto turvautuu tämän kaltaisessa asiassa tilintarkastajan, eikä esimerkiksi vakuutusyhtiön puoleen? Tälle on tarjottu neljä erilaista selitystä. Ensinnäkin tilintarkastuksen puute aiheuttaisi mahdollisesti petosepäilyjä yrityksen toimintaan liittyen. Toiseksi tilintarkastustoimistoilla on vahva lakiosaaminen ja he pystyvät näin ollen puolustautumaan mahdollisissa riitatilanteissa. Kolmanneksi selitykseksi on tarjottu näkemystä, jonka mukaan tilintarkastajat pyrkivät välttämään mahdollisia oikeudenkäynti prosesseja asiakkaan kanssa. Riitatilanteen syntyessä tilintarkastaja siis luultavimmin sovittelisi tilanteen asiakkaan kanssa ja välttyisi näin ollen ikävältä julkisuudelta. Viimeiseksi selitykseksi on tarjottu tilintarkastajan niin kutsututtua ”deep pocket”-ilmiötä, jonka mukaan tilintarkastajilta löytyy katetta mahdollisten tappiotilanteiden koittaessa. Koska vakuutusta huonojen sijoituspäätösten varalle ei ole olemassa, on tilintarkastus huomattavasti vakuutusyhtiötä parempi keino suojautua huonoja päätöksiä vastaan. (Wallace 1980.)

3.6 Yhteenvedo teoreettisesta viitekehystä

Tilintarkastusvelvollisuudesta on säädetty Suomessa tilintarkastuslaissa. Rajat tilintarkastusvelvollisuudelle Suomessa ovat huomattavasti alemmat kuin Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivissä määritellyt alarajat. Mikäli Suomi siirtyisi käyttämään Euroopan unionin direktiivien mukaista alarajaa, koskisi pakollinen tilintarkastusvelvollisuus enää noin 2500 yritystä. (Andersson 2010: 15.) Tilintarkastuslain mukaan hyväksytyt tilintarkastajat ovat HTM- ja KHT-tilintarkastajat. Tilintarkastuslaissa säädetään myös tilintarkastajan kelpoisuusvaatimuksista. Tilintarkastajan tulee ammatiaan harjoittaessaan noudattaa IFAC:n luomia ammattikunnan standardeja. Suomessa tilintarkastajien valvonnasta vastaa kauppa- ja teollisuusministeriön yhteydessä toimiva valtion tilintarkastuslautakunta. Taulukossa 3 on käyty läpi pienen yrityksen tilintarkastukselle ominaisia piirteitä:

Taulukko 3. Pienen yrityksen tilintarkastuksen erityispiirteitä.

Tilintarkastajan neuvontaroolin korostuminen
Omistuksen ja päätöksenteon keskittyminen
Harvat tulonlähteet
Kirjanpito vähemmän kehittyneitä tai puutteellista
Sisäiset kontrollit rajallisia
Yrityksen ja sisäpiirin väliset liiketapahtumat

Wallace (1980) mukaan tilintarkastuksen tarvetta voidaan perustella neljän teorian ja hypoteesin mukaan. Näitä ovat agenttiteoria, valvontahypoteesi, informaatiohypoteesi ja vakuutushypoteesi. Nämä teorit muodostavat pohjan tilintarkastuksen kysynnälle, jos tilintarkastuksen suorittamisesta ei ole säädetty lailla. Tämän tutkielman kannalta on tärkeää luoda riittävän kattava kuva tilintarkastuksen ja sen kysynnän takana piilevistä laista säädöksistä ja teorioista.

4. TUTKIMUKSEN AINEISTO JA METODIT

Tilintarkastuskertomuksella on aikaisempien tutkimusten mukaan ollut positiivinen vaikutus yrityksen rahoituksen järjestämisessä. Tästä johtuen, tämän tutkielman empiriaosassa lähestytään vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntää erityisesti yrityksen taloudellisten menestymistekijöiden näkökulmasta. Tässä tutkielmassa oletetaan, että vapaaehtoista tilintarkastusta kysyvät pienet yritykset ovat taloudelliselta tilaltaan heikommassa asemassa, kuin yritykset joilla vapaaehtoiselle tilintarkastuspalveluille ei ole kysyntää. Tutkielman empiriaosa perustuu vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden pohjalta asetettuihin hypoteeseihin, joiden paikkansapitävyyttä tullaan empiirisesti koettelemaan.

4.1 Hypoteesit

Chow (1982) ja Carey ym. (2000) havaitsivat, että vieraan pääoman määrän ja tilintarkastuksen kysynnän välillä on havaittu olevan positiivinen yhteys. Molemmissa tutkimuksissa päädyttiin lopputulokseen, jonka mukaan vieraan pääoman määrällä ja vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän välillä vallitsisi positiivinen korrelaatio. Myös Tauringana & Clarke (2000) tulivat samaan lopputulokseen tutkiessaan velkaisuuden vaikutusta tilintarkastuksen kysyntään. Taloudellisen tilan ensimmäiseksi mittariksi tutkielmassa valitaan vakavaraisuus. Näin ollen tutkielman ensimmäiseksi hypoteesiksi asetetaan:

H₁: Pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat vakavaraisuudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta.

Vieraan pääoman luonteisen rahoituksen ollessa erääntymässä, on yrityksellä taipumuksena ohjata nämä rahavirrat kohteisiin, jotka parhaan mukaan hyödyntävät osakkaan omia etuja velanhaltijan kustannuksella. Osakkailta voi olla taipumusta kotiuttaa varoja osinkojen muodossa nopeammin kuin mitä yrityksellä on vierasta pääomaa. Toisaalta osakkailta voi myös olla taipumusta nostaa uutta vierasta pääomaa erääntyvien erien takaisinmaksua varten. (Chow 1982.) Osakkaiden kotiuttaessa varoja yrityksestä, voi tämä johtaa yrityksen maksuvalmiuden heikkenemiseen. Tauringana & Clarke (2000) mukaan rahoittajat suhtautuvat usein suuremmalla riskillä lyhytaikaiseen vieraaseen

pääomaan. Syyt tähän löytyvät siitä, että yrityksellä voi lyhyellä aikavälillä olla vaikeuksia selvitä velvoitteistaan myynnin ja kassavirtojen laskun takia. Toisaalta lyhytaikaista vierasta pääomaa pidetään riskisempänä, koska lyhytaikaisen vieraan pääoman korko vaihtelee usein voimakkaammin kuin pitkäaikaisen vieraan pääoman korko. Taloudellisen tilan toiseksi mittariksi tutkielmassa valitaan maksuvalmius. Tauringana & Clarke (2000) tutkimukseen nojautuen tutkielman toiseksi hypoteesiksi asetetaan:

H₂: Pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat maksuvalmiudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta.

Koska yrityksen taloudellisen menestymisen osatekijät voidaan yleisesti jakaa kannattavuuteen, maksuvalmiuteen ja vakavaraisuuteen, tullaan tässä tutkielmassa huomioimaan myös kannattavuuden näkökulma. Kannattavuuden huomioiminen tässä tutkielmassa on erityisen tärkeää, koska se muodostaa menestyksellisen liiketoiminnan perusedellytyksen. (Laitinen 1992: 189.) Näin ollen tutkielman kolmanneksi hypoteesiksi asetetaan:

H₃: Pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat kannattavuudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta.

4.2 Tutkimusaineisto

Tutkielman kohteena ovat suomalaiset yritykset, jotka alittavat kriteerit tilintarkastuslais-
sa säädetylle tilintarkastusvelvollisuudelle. Tutkielman aineisto koostuu täten ainoastaan
sellaisista yrityksistä, joilla on ollut mahdollisuus suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkas-
tus. Tilintarkastuslain mukaan yrityksen ei tarvitse valita tilintarkastajaa jos sekä päät-
tyneellä että sitä edeltäneellä tilikaudella enintään yksi seuraavista edellytyksistä täyt-
tyy: (TTL 1:4.)

- 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa
- 3) palveluksessa on keskimäärin yli 3 henkilöä

Tutkielman empiirisenä aineistona on käytetty pienten suomalaisten yritysten tilinpäätöstietoja, jotka on kerätty Suomen Asiakastieto Oy:n julkaisemasta Voitto+ tilinpäätöstietokannasta. Tutkielman aineistona käytetyt tilinpäätöstiedot koostuvat yritysten vuoden 2010 tilinpäätöstiedoista. Tutkielmaa varten kerättiin 356 yrityksen otos, joista 194 yritystä oli valinnut suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastuksen ja 162 yritystä oli jättänyt tilintarkastuksen suorittamatta. Vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneiden yritysten joukko sisältää vain tilintarkastuslain mukaan hyväksytyjen tilintarkastajien, eli KHT- ja HTM-tilintarkastajien, tai näistä koostuvien tilintarkastusyhteisöjen antamia tilintarkastuskertomuksia. Näin ollen aineisto ei sisällä tilinpäätöksiä, joiden tarkastuksen on suorittanut niin kutsuttu maallikkotilintarkastajia. Tilintarkastuksen suorittamatta jättäneiden yritysten otos on rajattu joukkoon, joista Voitto+ tilinpäätöstietokanta ei löytänyt tilintarkastuskertomusta. Tilintarkastuksen suorittamatta jättänyt joukko koostuu siis ainoastaan havainnoista, joissa tilintarkastusta ei ole suoritettu.

Taulukko 4. Aineiston jakautuminen tilintarkastuksen suorittaneisiin ja suorittamatta jättäneisiin yrityksiin.

Aineiston jakautuminen	Lukumäärä	Prosenttia
Vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneet yritykset	194	54,49 %
Vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamatta jättäneet yritykset	162	45,51 %
Yhteensä	356	100,00 %

Taulukko 5 osoittaa, kuinka empiirisen aineiston muodostavien yritysten liikevaihto, taseen loppusumma, tilikauden tulos ja henkilöstön määrä on jakautunut tilintarkastuksen suorittaneiden ja suorittamatta jättäneiden yritysten välillä. Lisäksi taulukko sisältää koko aineistolla mitattuna edellä mainitut tunnusluvut.

Taulukko 5. Aineiston yritysten tilinpäätöstietoja.

Aineiston tilinpäätöstietoja	Tilintarkastuksen suorittaneet	Tilintarkastuksen suorittamatta jättäneet	Aineisto yhteensä
Yritysten määrä (kpl)	194	162	356
Liikevaihto keskimäärin (1000 €)	98,3	80,6	90,3
Taseen loppusumma keskimäärin (1000 €)	49,2	40,9	45,4
Tilikauden tulos keskimäärin (1000 €)	3,5	1,5	2,6
Henkilömäärä keskimäärin (kpl)	1,3	1,4	1,3

Tilintarkastuksen suorittaneiden yrityksen liikevaihto oli keskimäärin 98 300 euroa, kun taas tilintarkastuksen suorittamatta jättäneiden yritysten liikevaihto oli keskimäärin 80 600 euroa. Koko aineistolla mitattuna yritykset tuottivat keskimäärin liikevaihtoa 90 300 euroa. Taseen loppusumalla mitattuna tilintarkastuksen suorittaneiden yritysten taseet olivat keskimäärin 49 200 euroa, kun taseen loppusumma oli tilintarkastuksen suorittamatta jättäneissä yrityksissä keskimäärin 40 900 euroa. Koko aineistossa taseen loppusumman keskiarvoksi muodostui 45 400 euroa. Tilikauden tulos oli keskimäärin 3 500 euroa vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneissa ja 1 500 euroa tilintarkastuksen suorittamatta jättäneissä yrityksissä. Koko aineistolla mitattuna tilikauden keskimääräiseksi tulokseksi muodostui 2600 euroa. Vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneet yritykset työllistivät keskimäärin 1,3 henkilöä, kun taas tilintarkastuksen suorittamatta jättäneet yritykset työllistivät keskimäärin 1,4 henkilöä tarkastelukaudella. Koko aineiston keskiarvolla mitattuna yritykset työllistivät 1,3 henkilöä tilikaudella.

Vertailtaessa vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneita ja suorittamatta jättäneitä yrityksiä keskenään voidaan todeta, että tilintarkastuksen suorittaneet yritykset ovat hieman suurempia liikevaihdolla ja taseen loppusummalla mitattuna. Tämä taas voi selittää osittain miksi absoluuttinen tulos nousee hieman suuremmaksi vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneissa yrityksissä. Vaikkakin tilintarkastuksen suorittamatta jättäneet yritykset vaikuttaisivat olevan kooltaan hieman pienempiä kuin tilintarkastuksen suorittaneet yritykset, ne työllistivät keskimäärin kuitenkin enemmän henkilöstöä kuin tilintarkastuksen suorittaneet yritykset.

Taulukosta 6 selviää tutkielman aineistona käytettävien pienten yritysten toimialajakauma. Aineiston yrityksistä 94 havaintoa (26,40 %) harjoittaa ammatilliseen, tieteelliseen tai tekniseen toimintaan liittyvää liiketoimintaa. Tähän aineiston suurimpaan ryhmään kuuluvat ammatillisesti, tieteellisesti ja teknisesti erikoistuneet toiminnat, jotka vaativat korkeatasoista osaamista, ja joiden kautta palvelujen käyttäjille voidaan välittää erikoistunutta tietämystä ja taitoja. Tähän edellä mainittuun kategoriaan kuuluvat esimerkiksi lakiasioihin, laskentatoimeen, konsultointiin ja arkkitehtitoimintaan liittyvät palvelut (Tilastokeskus 2012). On huomioitava, että ominaista tämän toimialan yrityksille on pieni kiinteän omaisuuden tarve, jolloin tarve vieraalle pääomalle voi olla pienempi. Tällä taas on positiivisia vaikutuksia muun muassa vakavaraisuuden tunnuslukuun. Toimialajakaumalla verrattuna aineiston muita suuria ryhmiä muodostavat rakentaminen 51 havaintoa (14,33 %), tukku- ja vähittäiskauppa 47 havaintoa (13,20 %), teollisuus 27 havaintoa (7,58 %) ja informaatio ja viestintä toimiala 26 havaintoa (7,30 %).

Taulukko 6. Aineiston yritysten toimialajakauma.

Toimialajakauma	Lukumäärä	Prosenttia
Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	94	26,40 %
Hallinto- ja tukipalvelutoiminta	15	4,21 %
Informaatio ja viestintä	26	7,30 %
Kaivostoiminta ja louhinta	1	0,28 %
Kiinteistöalan toiminta	1	0,28 %
Koulutus	8	2,25 %
Kuljetus ja varastointi	21	5,90 %
Maatalous, metsätalous ja kalatalous	6	1,69 %
Majoitus- ja ravitsemistoiminta	15	4,21 %
Muu palvelutoiminta	7	1,97 %
Rahoitus- ja vakuutustoiminta	4	1,12 %
Rakentaminen	51	14,33 %
Sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto ja jäähdytysliiketoiminta	2	0,56 %
Taiteet, viihde ja virkistys	7	1,97 %
Teollisuus	27	7,58 %
Terveys- ja sosiaalipalvelut	22	6,18 %
Tukku- ja vähittäiskauppa	47	13,20 %
Vesihuolto, viemäri- ja jätevesihuolto	2	0,56 %
Yhteensä	356	100,00 %

4.3 Tilastollinen menetelmä

Tilastolliseksi menetelmäksi tutkielmassa valitaan logistinen regressioanalyysi. Aihetta käsittelevissä aikaisemmissa tutkimuksissa esimerkiksi Carey ym. (2000) ovat käyttäneet samaa tilastollista menetelmää. Logistisen regressioanalyysin avulla pyritään löytämään useiden selittävien muuttujien joukosta parhaiten ilmiötä, eli selitettävää muuttujaa selittäviä tekijöitä. Tutkielmassa logistisen regressioanalyysin avulla pyritään selittämään selitettävää muuttujaa, eli vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntää kolmen selittävän muuttujan, eli vakavaraisuuden, maksukyvyn ja kannattavuuden avulla. Logistista regressioanalyysiä soveltaessa tutkittavan aineiston selittävien muuttujien ei tarvitse olla normaalisti jakautuneita, lineaarisesti toisistaan riippuvia, eikä varianssien tarvitse olla vertailtavissa ryhmissä yhtä suuria. Logistisessa regressioanalyysissä otoskoko voi muodostua ongelmaksi, mikäli havaintoja on liian vähän. Tällöin tutkittavien ryhmien välillä ei välttämättä löydy riittävästi risteäviä havaintoja. Tässä tutkielmassa otoskoon ($n = 194 + 162 = 356$) ei pitäisi muodostua ongelmaksi. On myös mahdollista, että logistinen regressioanalyysi ei löydä mitään tekijöitä, jotka selittäisivät tutkittavaa

ilmiötä. Näin voi esimerkiksi tapahtua siinä tilanteessa, jos analyysiin on valittu epäolennaisia muuttujia.

Logistisessa regressioanalyysissä jokainen malliin mukaan otettava muuttuja saa painokertoimen β . Tämän jälkeen mallin muuttujat lasketaan yhteen näillä painokertoimilla painotettuna ja lisätään vielä vakio. Logistisessa regressioanalyysissä ei suoranaisesti selitetä selitettävää muuttujaa vaan sen logaritmia. Näin ollen logistisen regressioanalyysin logit-muunnos voidaan ilmaista seuraavalla tavalla:

$$(1) \quad \ln \left[\hat{Y} / (1 - \hat{Y}) \right] = \alpha + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_k X_k$$

Kaavassa 1 \hat{Y} viittaa selitettävään muuttujaan todennäköisyyteen saada arvo 1 ja vastavasti $(1 - \hat{Y})$ viittaa todennäköisyyteen, että selitettävä muuttuja saa arvon 0. Kaavan oikea puoli muodostaa logistisen regressioanalyysin peruskaavan, jossa α viittaa mallin vakioon, X selittävien muuttujien arvoon kun taas β viittaa selittävien muuttujien painokertoimeen. Virhetermiä ε ei ole kirjoitettu malliin, mutta teoriassa sellainenkin on, koska malli ei kykene selittämään kaikkea selitettävän muuttujan vaihtelua.

Logistisen regressiomallin hyvyttä tullaan tässä tutkielmassa arvioimaan Hosmerin ja Lemeshown testin sekä luokittelutaulukon avulla. Tämän lisäksi mallin hyvyttä pohditaan residuaalien normaalijakautuneisuutta arvioimalla. Hosmerin ja Lemeshown testi mittaa, kuinka hyvin arvot luokittevat oikeisiin kategorioihin, kun taas luokittelutaulukko laskee havaintojen todennäköisyyden sijoittua oikein luokiteltuihin ryhmiin. Residuaaleja eli logistisen regressioanalyysimallin jäännösarvoja tarkastellessa kiinnitetään huomiota siihen, ovatko arvot normaalijakautuneita. Residuaalien jakautuneisuutta tarkastelemalla voidaan arvioida mallin hyvyttä.

Tutkielmassa merkitsevyystasoksi on valittu 0,05 (5 %). Merkitsevyystaso, eli riskitaso kertoo kuinka suuri riski on sille, että saatu tulos selitettävän ja selittävän muuttujan välisestä erosta tai riippuvuudesta johtuu sattumasta. Merkitsevyystaso mittaa tehdyn johtopäätöksen tilastollista luotettavuutta, eli todennäköisyyttä tehdä virheellinen johtopäätös, kun nollahypoteesi muuttujien välisestä riippumattomuudesta hylätään ja vastahypoteesi muuttujien välisestä riippuvuussuhteesta hyväksytään. Mitä pienemmäksi aineiston testaamisessa havaittu merkitsevyystaso muodostuu, sitä merkitsevempi tutkielmassa saatu tulos on.

4.3.1 Mallin muuttujat

Tutkielmassa hypoteesien testaaminen toteutetaan muodostamalla logistisen regressioanalyysin malli vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden pohjalta laskettujen tunnuslukujen avulla. Tutkielmassa selitettävänä muuttujana toimii vapaaehtoinen tilintarkastus. Selittävänä muuttujan tutkielmassa toimii vakavaraisuuden osalta omavaraisuusaste, maksuvalmiuden osalta quick ratio ja kannattavuuden osalta muuttujana toimii liikeulosprosentti. Edellä mainitun perusteella logistisen regressioanalyysin malli muodostuu seuraavanlaiseksi:

$$(2) \quad \text{Vapaaehtoinen tilintarkastus } (0,1) = \alpha + \beta_1(\text{omavaraisuus}) + \beta_2(\text{quick ratio}) + \beta_3(\text{liikeulos}) + \varepsilon$$

Selitettävänä muuttujana mallissa on kaksisuuntainen dummy-muuttuja *vapaaehtoinen tilintarkastus* (0,1), joka saa arvon 1, jos yritys on valinnut vapaaehtoisesti suorittaa tilintarkastuksen ja arvon 0, jos yritys on jättänyt tilintarkastuksen suorittamatta. Suomen Asiakastieto Oy on laskenut kaikki tutkielmassa selittävinä muuttujina käytettävät tunnusluvut Yritystutkimus Ry:n ohjeiden mukaan.

4.3.2 Muuttujien esittely

Tutkielman ensimmäisen hypoteesin paikkansapitävyyttä testataan vakavaraisuuden avulla. Vakavaraisuuden muuttujana mallissa toimii omavaraisuusaste prosenttia edustava *omavaraisuus*. Omavaraisuusaste kertoo, kuinka suuren suhteellisen määrän oma pääoma muodostaa yrityksen koko pääomasta. Omavaraisuusaste mittaa yrityksen vakavaraisuuden lisäksi yrityksen tappionsietokykyä sekä kykyä selvittää sitoumuksistaan pitkällä aikavälillä. Omavaraisuusaste prosentti lasketaan Yritystutkimus Ry:n (2011: 66.) mukaan seuraavan kaavan avulla:

$$(3) \quad \text{Omavaraisuusaste } \% = \frac{\text{Oikaistu oma pääoma}}{\text{Oikaistu taseen loppusumma - saadut ennakot}} \times 100$$

Taulukossa 7 esitetään, kuinka aineiston vertailuryhminä käytettävät yritykset eroavat omavaraisuusasteen osalta toisistaan. Taulukossa on laskettuna aritmeettinen keskiarvo, mediaani, keskihajonta sekä pienin ja suurin arvo aineiston niin vertailuryhmille erikseen kuin koko aineiston osalta. Koko aineistolla mitattuna omavaraisuusasteen kes-

kiarvoksi muodostuu 34,8 %, mediaanin ollessa 53,2 %. Tämän perusteella voidaan todeta, että aineisto on omavaraisuusasteen osalta epäsymmetrinen. Verrattaessa tilintarkastuksen suorittaneita yrityksiä suorittamatta jättäneisiin yrityksiin selviää, että omavaraisuusasteen epäsymmetrisyys selittyy suurimmilta osin tilintarkastuksen suorittamatta jättäneiden yritysten otoksen epäsymmetrisyydellä. Suuri keskihajonnan arvo 72,3 % koko aineiston osalta puoltaa myös näkemystä siitä, kuinka hajalleen havainnot sijoittuvat keskiarvon ympärille. Taulukkoa tarkastellessa selviää, että myös keskihajonta on huomattavasti suurempi tilintarkastuksen suorittamatta jättäneiden ryhmässä, verrattaessa sitä vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneisiin yrityksiin. Lisäksi taulukosta selviää, että havaintojen vaihteluväli, eli pituus suurimman ja pienimmän havainnon välillä on suuri molemmissa ryhmissä.

Taulukko 7. Omavaraisuusasteen vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.

Omavaraisuus	Tilintarkastuksen suorittaneet (n=194)	Tilintarkastuksen suorittamatta jättäneet (n=162)	Aineisto yhteensä (n=356)
Keskiarvo	46,1	23,7	34,8
Mediaani	58,7	43,7	53,2
Keskihajonta	60,6	82,9	72,3
Pienin arvo	-388,1	-616,7	-616,7
Suurin arvo	98,7	100,0	100,0

Taulukon 7 pohjalta voidaan siis todeta, että aineisto sisältää sekä korkean omavaraisuusasteen omaavia että hyvin velkaantuneita yrityksiä molempien vertailtavien ryhmien osalta. Aineiston perusteella omavaraisuusaste saa suurimman keskiarvon ja mediaanin arvon tilintarkastuksen suorittaneiden yritysten ryhmässä. Näin ollen tutkimusaineisto ei näyttäisi tukevan tutkielman ensimmäistä hypoteesia, jonka mukaan pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat vakavaraisuudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta.

Tutkielman toista hypoteesia testataan maksuvalmiuden avulla. Yrityksen maksuvalmiuden muuttujana mallissa toimii *quick ratio*. Quick ratio -tunnusluku on niin kutsuttu staattisen maksuvalmiuden tunnusluku, joka mittaa yrityksen maksuvalmiutta tietyllä ajanhetkellä. Tunnusluvun tehtävänä on mitata yrityksen mahdollisuutta selviytyä lyhytaikaisista veloistaan pelkällä rahoitusomaisuudella. Quick ratio -tunnusluku lasketaan tutkielmassa seuraavan kaavan avulla (Yritystutkimus Ry 2011: 71.):

$$(4) \quad \text{Quick ratio} = \frac{\text{Rahoitusomaisuus} - \text{osatuloutuksen saamiset}}{\text{Lyhytaikainen vieras pääoma} - \text{lyhytaikaiset saadut ennakot}}$$

Taulukosta 8 selviää, kuinka aineiston vertailuryhminä käytettävät yritykset eroavat quick ratio -tunnusluvun osalta toisistaan. Koko aineistolla mitattuna quick ration keskiarvoksi muodostuu 3,3 mediaanin ollessa 1,7. Tämän perusteella voidaan todeta, että aineisto on myös quick ration osalta epäsymmetrinen. Vertailuryhmiä verrattaessa selviää, että aineisto on quick ration osalta epäsymmetrinen molempien ryhmien kohdalla. Koko aineiston osalta quick ration keskihajonnaksi muodostuu 5,7, sen ollessa 4,6 tilintarkastuksen suorittaneissa ja 6,7 tilintarkastuksen suorittamatta jättäneiden yritysten ryhmässä. Tämän perusteella voidaan todeta, että havaintojen hajonta odotusarvonsa ympärillä on suurempi myös quick ration kohdalla tilintarkastuksen suorittamatta jättäneiden yritysten ryhmässä. Edelleen taulukko osoittaa, että erot pienimmän ja suurimman havainnon välillä ovat suuret molemmissa vertailuryhmissä.

Taulukko 8. Quick ration vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.

Quick ratio	Tilintarkastuksen suorittaneet (n=194)	Tilintarkastuksen suorittamatta jättäneet (n=162)	Aineisto yhteensä (n=356)
Keskiarvo	3,5	3,1	3,3
Mediaani	2,0	1,5	1,7
Keskihajonta	4,6	6,7	5,7
Pienin arvo	0,1	0,1	0,1
Suurin arvo	33,0	62,0	62,0

Taulukko 8 osoittaa, että aineisto sisältää sekä vahvan että heikon maksuvalmiuden omaavia yrityksiä molempien vertailtavien ryhmien osalta. Aineiston perusteella quick ratio saa kuitenkin jälleen suurimman keskiarvon ja mediaanin arvon tilintarkastuksen suorittaneiden yritysten ryhmässä. Näin ollen tutkimusaineisto ei näyttäisi tukevan tutkielman toista hypoteesia, jonka mukaan pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat maksuvalmiudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta.

Tutkielman kolmannen hypoteesin paikkansapitävyyttä testataan kannattavuuden avulla. Kannattavuuden muuttujana logistisen regressioanalyysin mallissa toimii liiketulosprosenttia edustava *liiketulos*. Liiketulosprosentti on suhteellisen kannattavuuden mittari joka kertoo, kuinka paljon varsinaisen liiketoiminnan tuotoista on jäljellä ennen rahoituseriä ja veroja. Tunnusluku valitaan tutkielmaan, koska se soveltuu yksittäisen yrityksen

sen kehityksen seuraamisen lisäksi, myös eri toimialoilla toimivien yritysten väliseen vertailuun. Liiketalosprosentti lasketaan Yritystutkimus Ry (2011: 61.) mukaan seuraavan kaavan avulla:

$$(5) \quad \text{Liiketalos \%} = \frac{\text{Liiketalos}}{\text{Liiketoiminnan tuotot yhteensä}} \times 100$$

Taulukossa 9 esitetään, kuinka aineiston vertailuryhminä käytettävät yritykset eroavat liiketalosprosentin osalta toisistaan. Koko aineistolla mitattuna liiketalosprosentin keskiarvoksi muodostuu 5,0 %, mediaanin ollessa 5,1 %. Tämän perusteella voidaan todeta, että aineisto on liiketalosprosentin osalta melko symmetrinen. Verrattaessa tilintarkastuksen suorittaneita yrityksiä suorittamatta jättäneisiin yrityksiin selviää, että liiketalosprosentin jakauma on melko symmetrinen myös molemmissa vertailuryhmissä erikseen. Koko aineistolla mitattuna liiketalosprosentin keskihajonnaksi muodostuu 33,2 %, kun se vertailuryhmissä on 29,9 % tilintarkastuksen suorittaneiden ja 36,8 % tilintarkastuksen suorittamatta jättäneiden yritysten osalta. Muiden muuttujien tavoin, erot pienimmän ja suurimman arvon välillä ovat erittäin suuria, niin koko aineistolla kuin vertailuryhmien välillä tarkasteltuna.

Taulukko 9. Liiketalosprosentin vaikutus vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään.

Liiketalos	Tilintarkastuksen suorittaneet (n=194)	Tilintarkastuksen suorittamatta jättäneet (n=162)	Aineisto yhteensä (n=356)
Keskiarvo	4,4	5,6	5,0
Mediaani	5,0	5,4	5,1
Keskihajonta	29,9	36,8	33,2
Pienin arvo	-327,3	-307,7	-327,3
Suurin arvo	78,6	100,0	100,0

Taulukon 9 pohjalta voidaan siis todeta, että aineiston jakauma on huomattavasti symmetrisempi liiketalosprosentin osalta tutkielmassa käytettäviin muihin muuttujiin verrattuna. Tutkimusaineiston perusteella liiketalosprosentti saa suurimman keskiarvon ja mediaanin arvon tilintarkastuksen suorittamatta jättäneiden yritysten ryhmässä. Näin ollen tutkimusaineisto näyttäisi tukevan tutkielman kolmatta hypoteesia, jonka mukaan pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat kannattavuudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta.

Kannattavuuden vaikutusta ei ole aihetta aikaisemmin käsittelevissä tutkimuksissa juuri huomioitu. Tämän tutkielman kontribuutiona voidaan pitää taloudellisten menestymistekijöiden kokonaisvaltaisen kuvan luomisen lisäksi, nimenomaan kannattavuusaspektin tutkiminen vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän takana vaikuttavana tekijänä. Näin ollen muuttujia tarkastellessa voidaan todeta, että kolmannen hypoteesin varmentuminen tilastollisissa testeissä olisi kontribuution kannalta merkittävää.

5. TUTKIMUSTULOKSET

Seuraavaksi testataan ja esitellään yrityksen taloudellisen menestymistekijöiden ympärille muodostetun logistisen regressioanalyysin mallin tulokset. Logistinen regressioanalyysi on toteutettu tutkielmassa SAS Enterprise Guide ohjelman avulla. Tutkielman merkitsevyydystason ollessa 0,05 (p-arvo < 0,05) tarkoittaa se, että 95 %:n todennäköisyydellä päädytään oikeaan ratkaisuun.

5.1 Empiiriset tulokset

Tutkielman empiriaosa on toteutettu selvittämällä selittävien muuttujien, eli omavaraisuusasteen, quick ration ja liiketulosprosentin ja selitettävän muuttujan, eli vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän välistä riippuvuutta. Taulukosta 10 selviää logistisen regressioanalyysin tulokset. Sarakkeesta p-arvo selviää kunkin muuttujan merkitsevyydystaso, jonka avulla voidaan tulkita onko selitettävän ja selittävien muuttujien välillä tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta. Regressiokerroin taas kertoo, kuinka vahvasti kukin selitettävä muuttuja vaikuttaa vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamiseen. Regressiokerroimen ollessa positiivinen vaikuttaa muuttuja lisäävästi vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän todennäköisyyteen. Kääntäen taas negatiivinen regressiokerroin vähentää vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän todennäköisyyttä.

Taulukko 10. Logistisen regressioanalyysin tulokset.

	Vapausaste	Regressiokerroin	Keskihajonta	Waldin testisuure	P-arvo
Vakio	1	-0,0192	0,1356	0,0200	0,8875
Omavaraisuus	1	-0,0057	0,0022	7,0405	0,0080 **
Quick ratio	1	0,0046	0,0201	0,0524	0,8189
Liiketulos	1	0,0057	0,0040	1,9854	0,1588

Logistisen regressioanalyysin perusteella ainoana tilastollisesti merkitsevänä tuloksena voidaan pitää omavaraisuusasteen (p-arvo 0,0080 < 0,01) vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavana tekijänä. Regressiokerroimen ollessa negatiivinen (-0,0057) voidaan todeta, että korkean omavaraisuusasteen omaavilla yrityksillä on pienempi todennäköisyys suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastus. Logistinen regressioanalyysin tulokset osoittavat, että quick ratio ei vaikuta tilastollisesti merkitsevällä tavalla (p-arvo 0,8189 > 0,05) vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamiseen. Lisäksi

taulukon 10 perusteella voidaan mainita, että liiketulos muuttujana on lähestulkoon tilastollisesti suuntaa antavan (p -arvo $0,1588 > 0,10$). Tutkielman merkitsevyydestä ollessa $0,05$ (p -arvo $< 0,05$), tarkoittaa se, että liiketulosprosentti ei kuitenkaan vaikuta tilastollisesti merkitsevällä tavalla vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamisen todennäköisyyteen.

Vaikka tutkielmassa ei löydetty tilastollista merkitsevyyttä quick ration ja liiketulosprosentin vaikutuksesta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntää selittävänä muuttujana, voidaan näiden vaikutusta selitettävään muuttujaan tulkita kuitenkin regressiokertoimen avulla. Quick ration regressiokertoimen ollessa positiivinen ($0,0046$) mainittakoon, että korkean quick ration omaavilla yrityksillä on suurempi todennäköisyys suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastus. Lisäksi tutkielman tulosten pohjalta voidaan mainita, että liiketulosprosentin paraneminen vaikuttaa positiivisesti vapaaehtoisen tilintarkastuksen todennäköisyyteen regressiokertoimen ollessa $0,0057$.

Koska logistisen regressioanalyysin tuloksista ainoastaan yksi on tilastollisesti merkitsevä, on syytä arvioida regressiomallin kykyä luokitella tutkimusaineiston havainnot oikein. Seuraavaksi logistisen regressiomallin hyvyttä tarkastellaan Hosmerin ja Lemeshown testin, luokittelutaulukon sekä residuaalien normaalisuuden tulkinnan avulla. Taulukosta 11 selviää Hosmerin ja Lemeshown testin tulokset. Hosmerin ja Lemeshown testi mittaa, kuinka hyvin arvot luokittelevat oikeisiin kategorioihin. Mikäli malli on huono jää Khiin neliö-testin p -arvo alle $0,05$.

Taulukko 11. Hosmerin ja Lemeshown testin tulokset.

Ryhmä	Yhteensä	TT = 0		TT = 1	
		Havaittu	Ennustettu	Havaittu	Ennustettu
1	36	12	12,96	24	23,04
2	36	15	14,22	21	21,78
3	36	8	14,76	28	21,24
4	36	15	15,21	21	20,79
5	36	17	15,72	19	20,28
6	36	12	16,32	24	19,68
7	36	16	16,81	20	19,19
8	36	19	17,31	17	18,69
9	36	24	18,33	12	17,67
10	32	24	20,35	8	11,65
Khiin neliö		Vapausaste		P-arvo	
13,4759		8		0,0965	

Hosmerin ja Lemeshown testin tulosten perusteella voidaan mainita, että muodostettu logistisen regressioanalyysin malli itsessään on hyvä (p-arvo $0,0965 > 0,05$).

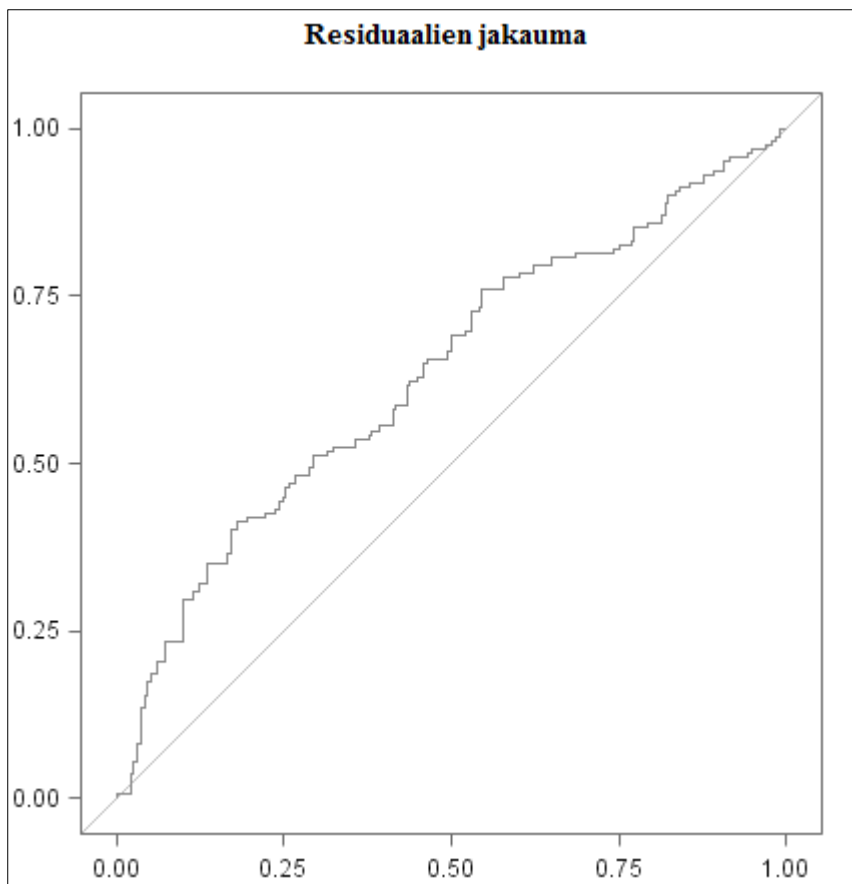
Tutkielman aineiston muodostavista yrityksistä 194 (54,49 %) on valinnut suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastuksen, kun taas 162 (45,51 %) yritystä on jättänyt tilintarkastuksen suorittamatta. Luokittelutaulukko laskee havaintojen todennäköisyyden sijoittua oikein luokiteltuihin ryhmiin. Mitä suuremman osan havainnoista malli sijoittaa oikein, sitä parempana mallia voidaan pitää. Taulukosta 12 selviävien luokittelutaulukon tulosten perusteella voidaan todeta, että malli luokittelee tilintarkastuksen suorittamatta jättäneistä yrityksistä 57,95 % oikein, kun taas vapaaehtoisien tilintarkastuksen suorittaneista 64,81 % luokituu oikein. Kaiken kaikkiaan malli luokittelee 59,00 % havainnoista oikein todennäköisyyden leikkausrajan ollessa 0,500. Näin ollen tutkielmassa muodostetun logistisen regressioanalyysimallin voidaan todeta luokittelutaulukon tulosten perusteella olevan kohtalaisen hyvä.

Taulukko 12. Luokittelutaulukon tulokset.

Havaittu		Ennustettu		
		Tilintarkastus		Prosenttia oikein
		0	1	
Tilintarkastus	0	175	127	57,95
	1	19	35	64,81
Yhteensä				59,00

Todennäköisyyden leikkausraja 0,500

Residuaaleja, eli logistisen regressioanalyysimallin jäännösarvoja ja niiden normaalisuutta tutkitaan residuaalien jakauma (normal probability plot) -kuvion avulla. Residuaalien normaalisuutta tutkittaessa jäännösarvot järjestetään suuruusjärjestykseen ja kuvataan sen jälkeen kulmasta kulmaan menevänä janana. Mikäli residuaalit noudattavat silmämääräisesti suoraa linjaa, voidaan niiden todeta olevan normaalisti jakautuneita. Mitä tasaisemmin residuaalit ovat jakautuneet sitä parempi muodostettu regressioanalyysimalli on. Kuvion 4. perusteella voidaan todeta, että residuaaleilla on mallissa taipumus olla liian suuria. Jäännösarvot ovat normaalia suuremmat niin pienissä kuin suurissakin arvoissa. Jäännösarvot eivät ole täten homoskedastisia, eikä malli ole residuaalien tulkinnan perusteella kovinkaan hyvä.

Kuvio 4. Residuaalien jakauma.

Arvioitaessa muodostetun regressioanalyysin mallin hyvyttä Hosmerin ja Lemeshown testin, luokittelutaulukon sekä residuaalien avulla voidaan todeta, että mallia voidaan pitää kohtalaisena.

5.2 Johtopäätökset

Tutkielman ensimmäisen hypoteesin mukaan pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat vakavaraisuudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta. Hypoteesin paikkansapitävyyttä testattiin tutkielmassa logistisen regressioanalyysin avulla, käyttäen omavaraisuusastetta vakavaraisuuden mittarina. Logistisen regressioanalyysin tulokset osoittavat, että korkean omavaraisuusasteen omaavilla yrityksillä on pienempi todennäköisyys suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastus. Näin ollen tutkielman ensimmäinen hypoteesi hyväksytään 5 % merkitsevyystasolla. Tuloksen perusteella voidaan todeta, että pienet

yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat vakavaraisuudeltaan heikompia kuin yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta. Tulos ei sinänsä ole yllättävä, koska useat aikaisemmat tutkimukset kuten Chow (1982), Carey ym. (2000) ja Tauringana & Clarke (2000) ovat päätyneet samaan tulokseen vieraan pääoman määrän ja vapaaehtoisen tilintarkastuksen positiivisen korrelaation suhteen. Aikaisempiin tutkimustuloksiin nojautuen mainittakoon, että tarkastetulla tilinpäätöksellä voidaan myös tämän tutkielman tulosten perusteella katsoa olevan merkitystä yrityksen rahoituksen järjestämisessä.

Tutkielman toisen hypoteesin mukaan pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat maksuvalmiudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta. Pienen yrityksen maksuvalmiuden mittarina tutkielmassa käytettiin quick ratio -tunnuslukua. Logistisessa regressioanalyysissä saatujen tulosten perusteella voidaan mainita, että alhainen quick ratio ei vaikuta tilastollisesti merkitsevällä tavalla vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamiseen. Näin ollen tutkielman toinen hypoteesi hylätään ja nollahypoteesi jää voimaan. Tuloksen perusteella voidaan siis todeta, että pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat maksuvalmiudeltaan samassa tai paremmassa asemassa kuin yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta. Tutkielmassa toisen hypoteesin pohjalta saatu tulos on sama kuin Tauringana & Clarke (2000) tekemässä tutkimuksessa, jossa maksuvalmiuden ja vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän välillä ei myöskään todettu olevan tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta.

Tutkielman kolmannen ja viimeisen hypoteesin mukaan pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat kannattavuudeltaan heikompia kuin pienet yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta. Kannattavuuden muuttujana logistisessa regressioanalyysissä toimi liiketulosprosentti. Tutkielmassa saatujen empiiristen tulosten perusteella liiketulosprosentti ei kuitenkaan vaikuta tilastollisesti merkitsevällä tavalla vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamisen todennäköisyyteen. Tuloksen perusteella tutkielman kolmas hypoteesi hylätään ja nollahypoteesi jää voimaan. Logistisen regressioanalyysin tulosten pohjalta voidaan siis mainita, että pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat yhtä kannattavia tai kannattavampia kuin yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta. Osana tutkielman kontribuutiota voitiin pitää juuri kannattavuusaspektin vaikutuksen selvittämistä, vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän takana olevana taloudellisena tekijänä. Osana tutkielman kontribuutiota olleelle kolmannelle hypoteesille ei kuitenkaan kyetty saamaan tilastollista varmennusta.

Tutkielman johtopäätöksenä voidaan pitää, että pienen yrityksen taloudellisella tilalla on vakavaraisuuden osalta tilastollisesti merkitsevällä tavalla vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään tutkitulla aineistolla. Mainittakoon myös, että tutkimusaineistolla maksuvalmiuden ja kannattavuuden vaikutuksesta vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittamiseen ei löydetty tilastollista varmennusta. Tutkielmassa muodostettua logistisen regressioanalyysin mallia voidaan pitää kohtalaisena. Tutkielmassa saadut tulokset eivät olleet yllättäviä aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna. Useat aikaisemmat tutkimukset ovat tulleet samaan lopputulokseen velkaisuuden ja tilintarkastuksen vapaaehtoisen kysynnän positiivisen korrelaation suhteen. Kuten tässäkin tutkimuksessa maksuvalmiuden ja vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän välille ei ole onnistuttu löytämään tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta. Tutkielman ensisijaisena kontribuutiona voitiin pitää, että se pyrki luomaan kokonaisvaltaisen kuvan yrityksen taloudellisten menestystekijöiden yhteydestä vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Kontribuution arvoa nostaa osittain se, että yhdelle tutkimushypoteesille onnistuttiin samaan tilastollisesti merkitsevä tulos. Toissijaisena kontribuutiona oli kannattavuusaspektin mukaan ottaminen yrityksen taloudelliseen tilaan ja tilintarkastuksen vapaaehtoisen kysyntään vaikuttavana tekijänä. Kyseiselle tekijälle ei kuitenkaan löydetty tilastollista varmennusta.

Tutkielman tuloksia yleistäessä on otettava huomioon, että muodostetun logistisen regressiomallin tarkkuutta voidaan pitää ainoastaan kohtalaisena Hosmerin ja Lemeshown testin, luokittelutaulukon sekä residuaalien tarkastelun avulla. Ongelmalliseksi tuloksia yleistäessä voi myös muodostua tutkitun perusjoukon pienuus. Tilintarkastuslaissa säädetyt kokorajat tilintarkastusvelvollisuudelle tarkoittavat, että yritykset joilla on Suomessa oikeus vapaaehtoisesti valita tilintarkastuksen suorittamisesta, ovat auttamatta erittäin pienikokoinen ryhmä. Tässä tutkielmassa käytetyn aineiston koon voidaan kuitenkin katsoa olevan kohtuullisen suuri ($n=356$), tutkittavan perusjoukon kokoon nähden. Huomionarvoisena seikkana aineiston osalta mainittakoon myös, että hajonta muuttujana käytetyissä tunnusluvuissa olivat osittain suuria, tällä on myös voinut olla osittain vaikutuksia tutkimustulokseen. Myös erot toimialoissa aineistona käytettyjen tutkimusryhmien välillä ovat voineet mahdollisesti vaikuttaa tutkimustuloksiin.

Aiheen tarkempi tutkiminen tulevaisuudessa on kuitenkin tärkeää, koska on hyvinkin todennäköistä, että rajat tilintarkastusvelvollisuudelle tulevat muuttumaan maassamme tulevaisuudessa. Tällöin tutkittava perusjoukko voisi olla tulevaisuudessa suurempi. Toinen vaihtoehto suuremman tutkimusaineiston keräämisen mahdollistamiseksi voisi

olla ulkomaalaisen aineiston käyttäminen. Tällöin aineisto voitaisiin kerätä maasta, jossa rajat tilintarkastusvelvollisuudelle olisivat esimerkiksi Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivissä määritetyt kokorajat.

6. YHTEENVETO

Tämän tutkielman tarkoituksena oli selvittää, kuinka tilintarkastuksen kysyntä muodostuu, tilanteessa missä yrityksellä ei lain mukaan ole velvollisuutta valita tilintarkastajaa. Tutkielmassa keskityttiin niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntää lisäävänä tai vähentävänä tekijänä. Tutkielman aihe on mielenkiintoinen mediassa ja päättäjätasolla käytyjen keskustelujen takia, joissa on pohdittu tilintarkastusvelvollisuuden rajojen mahdollisia muutoksia tulevaisuudessa. Tällöin lakisääteisestä tilintarkastuksesta voisi Suomessa tulevaisuudessa mahdollisesti vapautua huomattava määrä yrityksiä lisää. Tutkielman empiriaosassa oli tarkoituksena selvittää, ovatko vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneet pienet yritykset taloudelliselta tilaltaan heikommassa asemassa kuin vastaavat yritykset, jotka eivät ole valinneet suorittaa vapaaehtoista tilintarkastusta. Taloudellista tilaa pyrittiin empiriaosassa selvittämään vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden tunnusluvuilla mitattuna. Tutkielman kohteena olivat suomalaiset pienet yritykset, jotka alittavat tilintarkastuslaisia määritellyt rajat tilintarkastusvelvollisuudelle.

Aikaisempien tutkimusten mukaan yrityksen päätökseen suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastus vaikuttaa yhteiskunnalliset tekijät, yrityksessä suoritettun sisäisen tarkastuksen määrä, yrityksen koko, yrityksen omistusrakenne ja tilintarkastuksen tuoman hyödyn ja kustannuksen suhde. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että merkittävin syy vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnälle liittyy yrityksen taloudellisen suorituskykyyn. Yrityksen pyrkiessä kasvuun, se tarvitsee usein vierasta pääomaa investointiensä rahoittamiseen. On tutkitusti todistettu, että rahoituslaitoksilla on erityisen merkittävä rooli vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän muodostumisessa. Lainasopimukset sisältävät usein erilaisia taloudellisiin tunnuslukuihin perustuvia ehtoja. Kustannustehokain tapa lisätä lainanantajan luottamusta näitä tunnuslukuja kohtaan on tarjota lainanantajalle tarkastettu tilinpäätös. Luottamuksen lisääntymisen ja laskeneen riskin johdosta, rahoituslaitos palkitsee puolestaan pienen yrityksen laskeneen koron muodossa. Pääomarakenteen vaikutus on eniten tutkittu aihe vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavana tekijänä, koska sillä on suurin vaikutus pienen yrityksen tilintarkastuksen kysynnän muodostumisessa. Aikaisemmat tutkimukset ovat myös tutkineet maksuvalmiuden vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Maksuvalmiuden ja tilintarkastuksen vapaaehtoisen kysynnän välillä ei ole kuitenkaan havaittu olevan tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta.

Tilintarkastusvelvollisuudesta on säädetty Suomessa tilintarkastuslaissa. Rajat tilintarkastusvelvollisuudelle Suomessa ovat huomattavasti alemmat kuin Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivissä määritellyt alarajat. Tilintarkastuslain mukaan hyväksytyt tilintarkastajat ovat HTM ja KHT -tilintarkastajat tai näistä koostuvat tilintarkastusyhteisöt. Tilintarkastuslaissa säädetään myös tilintarkastajan kelpoisuusvaatimuksista. Tilintarkastajan tulee ammatiaan harjoittaessaan noudattaa IFAC:n luomia ammattikunnan standardeja. Suomessa tilintarkastajien valvonnasta vastaa kauppa- ja teollisuusministeriön yhteydessä toimiva valtion tilintarkastuslautakunta.

Wallace (1980) mukaan tilintarkastuksen tarvetta voidaan perustella neljän teorian ja hypoteesin mukaan. Näitä ovat agenttiteoria, valvontahypoteesi, informaatiohypoteesi ja vakuutushypoteesi. Nämä teoriat muodostavat pohjan tilintarkastuksen kysynnälle, jos tilintarkastuksen suorittamisesta ei ole säädetty lailla.

Pienet yritykset ovat melko vähän tutkittu yritysalue, vaikka niiden yhteiskunnallinen merkitys on suuri varsinkin niiden työllistävän vaikutuksen takia. Pienissä yrityksissä voi usein olla puutteellinen osaaminen laskentatoimen ja yhtiöoikeudellisten erityiskysymysten osalta. Tämän vuoksi tilintarkastajan tarjoama neuvontarooli on erittäin tärkeä pienelle yritykselle. Tutkielmassa tehtyjen havaintojen perusteella tilintarkastuksen kysyntää ohjaavat teoriat eivät ole kaikilta osin soveltuvia pienissä yrityksissä. Pienissä yrityksissä omistus ei yleensä ole eriytynyt sen johdosta, eikä agenttiristiriitoja ja informaation asymmetriaa tämän vuoksi pääse juuri syntymään. Yrityksen koosta riippumatta, yritykset joutuvat solmimaan sopimussuhteita, jotka taas puolestaan aiheuttavat valvontakustannuksia. Tilintarkastus toimii kustannustehokkaana keinona järjestää asianmukainen valvonta. Vakuutushypoteesin mukaan tilintarkastus voi myös toimia omistaja-johtajan vakuutena huonojen päätösten varalta.

Tilintarkastuskertomuksella on aikaisempien tutkimusten mukaan ollut positiivinen vaikutus yrityksen rahoituksen järjestämisessä. Tästä johtuen, tämän tutkielman empiriaosassa lähestyttiin vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntää erityisesti yrityksen taloudellisten menestymistekijöiden näkökulmasta. Tutkielman empiriaosassa oletettiin, että vapaaehtoista tilintarkastusta kysyvät pienet yritykset ovat taloudelliselta tilaltaan heikommassa asemassa, kuin yritykset joilla vapaaehtoiselle tilintarkastuspalveluille ei ole kysyntää. Tutkielman empiriaosa perustui vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden pohjalta asetettuihin hypoteeseihin, jonka mukaan vapaaehtoisen tilintarkastuksen suorittaneet yritykset olisivat edellä mainittujen tekijöiden osalta heikommassa asemassa kuin tilintarkastuksen suorittamatta jättäneet yritykset.

Tutkielmassa hypoteesien testaaminen toteutettiin muodostamalla logistisen regressioanalyysin malli vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja kannattavuuden pohjalta laskettujen tunnuslukujen ympärille. Tutkielmassa selitettävänä muuttujana toimii vapaaehtoinen tilintarkastus. Selittävänä muuttujan tutkielmassa toimii vakavaraisuuden osalta omavaraisuusaste, maksuvalmiuden osalta quick ratio ja kannattavuuden osalta muuttujana toimi liiketulosprosentti. Aikaisemmat tutkimukset eivät olleet juuri huomioineet kannattavuuden vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Tämän tutkielman kontribuutiona voitiin siis pitää taloudellisten menestymistekijöiden kokonaisvaltaisen kuvan luomisen lisäksi, nimenomaan kannattavuusaspektin lisääminen vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysynnän takana vaikuttavana tekijänä. Näin ollen kolmannen hypoteesin varmentuminen tilastollisissa testeissä olisi kontribuution kannalta ollut merkittävää.

Logistinen regressioanalyysi toteutettiin tutkielmassa SAS Enterprise Guide ohjelman avulla. Tutkielman merkitsevyydystason ollessa 0,05 (p -arvo $< 0,05$) tarkoitti se, että 95 %:n todennäköisyydellä päädyttiin oikeaan ratkaisuun. Logistisen regressioanalyysin tulosten perusteella ainoana tilastollisesti merkitsevänä tuloksena voitiin pitää omavaraisuusasteen vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään vaikuttavana tekijänä. Tuloksen mukaan korkean omavaraisuusasteen omaavilla yrityksillä oli pienempi todennäköisyys suorittaa vapaaehtoisesti tilintarkastus. Näin ollen tutkielman ensimmäinen hypoteesi, jonka mukaan pienet yritykset, jotka ovat suorittaneet vapaaehtoisen tilintarkastuksen, ovat vakavaraisuudeltaan heikompia kuin yritykset, jotka eivät ole suorittaneet vapaaehtoista tilintarkastusta, hyväksytään 5 %:n merkitsevyydystasolla. Maksuvalmiuden ja kannattavuuden vaikutuksesta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään ei löydetty tilastollista varmennusta. Koska logistisen regressioanalyysin tuloksista ainoastaan yksi on tilastollisesti merkitsevä, oli syytä arvioida regressiomallin kykyä luokitella tutkimusaineiston havainnot oikein. Logistisen regressiomallin hyvyttä tarkasteltiin Hosmerin ja Lemeshown testin, luokittelutaulukon sekä mallin residuaalien, eli jäännösarvojen jakauman tulkinnan avulla. Arvioitaessa muodostetun logistisen regressiomallin hyvyttä voitiin todeta, että mallia voidaan pitää kohtalaisena.

Tutkielman johtopäätöksenä voitiin pitää, että pienen yrityksen taloudellisella tilalla on vakavaraisuuden osalta tilastollisesti merkitsevällä tavalla vaikutusta vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Tutkielmassa saadut tulokset eivät olleet yllättäviä aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna. Useat aikaisemmat tutkimukset ovat tulleet samaan lopputulokseen velkaisuuden ja tilintarkastuksen vapaaehtoisen kysynnän positiivisen korrelaation suhteen. Kuten tässäkin tutkielmassa maksuvalmiuden ja vapaaehtoisen

tilintarkastuksen kysynnän välille ei ole onnistuttu löytämään tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta. Tutkielman ensisijaisena kontribuutiona voitiin pitää, että se pyrki luomaan kokonaisvaltaisen kuvan yrityksen taloudellisten menestystekijöiden yhteydestä vapaaehtoisen tilintarkastuksen kysyntään. Kontribuution arvoa nostaa osittain se, että yhdelle tutkimushypoteesille onnistuttiin samaan tilastollisesti merkitsevään tulokseen. Tulevaisuudessa aihetta olisi kuitenkin hyvä tutkia tarkemmin suuremmalla aineistolla, jotta tuloksia voitaisiin yleistää laajemmalla tasolla.

LÄHDELUETTELO

- Aakala, Heidi (2006). Tilintarkastuksen arvo pienyritykselle – Yritysjohdon näkökulma. *Tilintarkastus – Revision 5*, pp. 18–25, 2006.
- Abdel-Khalik, A Rashad (1993). Why do private companies demand auditing- A case for organizational loss of control. *Journal of Accounting, auditing and finance*, 8:1, 1993.
- Andersson, Edward (2010). Tilintarkastusjärjestelmän uudistaminen- Selvitysmiehen raportti. Edita Publishing Oy/ Ab/ Ltd 102 s. ISBN 978-952-227-331-4. [2010-11-17]. Saatavana world wide webistä: <URL:http://www.tem.fi/files/25566/TEM_1_2010.pdf>.
- Blackwell, David W. & Drew B. Winters (1997). Banking relationship and the effect of monitoring on the loan pricing. *The Journal of Financial Research*, No 2, pp 275–289, Summer 1997.
- Blackwell, David W, Thomas R. Noland & Drew B. Winters (1998). The value of auditor assurance: Evidence from loan pricing. *Journal of Accounting Research*. Vol 36, No 1, Spring 1998.
- Byrd, John, Robert Parrino & Gunnar Pritsch (1998). Stockholder-manager conflict and the firm value. *Financial Analysts Journal* Vol. 54, No. 3 May - Jun., 1998, pp. 14–30.
- Carey, Peter, Roger Simnett & George Tanewski (2000). Voluntary demand for internal and external auditing by family businesses. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol 19, Supplement 2000.
- Chow, Chee W. (1982). The demand for external auditing: size, debt and ownership influences. *The Accounting Review*. Vol LVII, No 2, April 1982.
- Collis, Jill (2003). Directors' Views on Exemption from the Statutory Audit A Research Report for the DTI. Saatavana world wide webistä: <URL:<http://www.bis.gov.uk/files/file25971.pdf>>.

- Collis, Jill, Robin Jarvis & Len Skerratt (2004). The demand for the audit in small companies in the UK. *Accounting and Business Research*. Vol 34, No 2, pp 87–100, 2004.
- Collis, Jill (2010). Audit exemption and the demand for voluntary audit: A comparative study of the UK and Denmark. *International Journal of Auditing*, Vol. 14, pp. 211–231, 2010.
- Eilifsen, Aasmund, William F. Messier Jr, Steven M. Glover & Douglas F. Prawitt (2006). *Auditing & assurance services- International edition*. United Kingdom: McGraw-Hill Education. 678 s. ISBN 13-9780077104177.
- Euroopan komissio (2010). Vihreä kirja- Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. [2010-11-17]. Saatavana world wide webistä: <URL:http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2010/audit/green_paper_audit_fi.pdf>.
- Euroopan yhteisöjen komissio (2003/361/EY). Suositus mikroyritysten sekä pienten ja keskisuurten yritysten määritelmästä. [2010-11-17]. Saatavana world wide webistä: <URL:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:124:0036:0041:fi:PDF>>.
- Flint, David (1988). *Philosophy and principles of auditing- An introduction*. Lontoo: Macmillan education Ltd. 191. ISBN 0-333-31115-9.
- Fortin, Steve & Jeffery A. Pittman (2007). The role of auditor choice in debt pricing in private firms. *Contemporary Accounting Research*. Vol. 24 No. 3, pp. 859–896, 2007.
- Ge, Weili & Sarah McVay (2005). The disclosure of material weaknesses in internal control after the Sarbanes & Oxley act. *Accounting Horizons*. Vol 19, no. 3, September 2005, pp 137–158.
- Halonen, Kaarina & Maj-Lis Steiner (2010). *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Juva: WS Bookwell Oy. 498 s. ISBN 978-951-0-34022-6.
- Haw, In-Mu, Daqing Qi & Woody Wu (2008). The economic consequence of voluntary auditing. *Journal of Accounting Auditing and Finance* Vol.23, No 1, pp 63–93.

- Hay, David & David Davis (2004). The voluntary choice of an audit of any level of quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol 23, September, 37–53.
- Horsmanheimo, Pasi & Maj-Lis Steiner (2009). *Tilintarkastus- Asiakkaan opas*. 3. Painos. Juva: WS Bookwell Oy. 606 s. ISBN 978-951-0-33178-1.
- Horsmanheimo, Pasi, Timo Kaisanlahti & Maj-Lis Steiner (2007). *Tilintarkastuslaki - Kommentaari*. Juva: WS Bookwell Oy. 533 s. ISBN 978-951-0-29548-9.
- HTM-tilintarkastajat ry (2009). *Kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltamisohje pienten ja keskisuurten yhteisöjen tilintarkastuksiin*. Helsinki: 299 s. ISBN 978-934779-07-1.
- Hyytinen, Ari & Lotta Väänänen (2004). Mandatory auditor choice and small firm finance: Evidence from Finland, keskusteluaiheita No. 950. Helsinki. ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos. 31 s. ISSN: 0781-6847.
- International Family Enterprise Research Academy (2003). Family businesses dominate *Family Business Review*, Vol. 16, No. 4, pp. 235–240, 2003.
- Institute of Chartered Accountants in England & Wales (2005). Audit Quality – Agency theory and the role of audit. 14 s. ISBN 1 84152 404 2. [2010-11-17]. Saatavana world wide webistä: <URL:http://www4.icaew.co.uk/index.cfm/route/139474/icaew_ga/Technical_and_Business_Topics/Thought_leadership/Audit_Quality_Forum/Agency_theory_and_the_role_of_audit/pdf>.
- Jensen, M. C. & Meckling, W. H. (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and the Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3, pp. 305–360.
- Kauppalehti (2010). *Pienyritysten kevennetty tilintarkastus myötätuulessa*. [2012-04-16] Saatavana world wide webistä: <URL: <http://www.kauppalehti.fi/5/i/yritykset/yritysuutiset/?oid=2010/03/32036&ext=rss>>.

- Keasey, K, R. Watson & P. Wyncarczyk (1988). The small company audit qualification: A preliminary investigation. *Accounting and Business Research*. Vol. 18, No. 72, pp. 323–333, 1988.
- KHT-yhdistys (2009). *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset*. KHT-media. 1009 s. ISBN 978-952-218-029-2.
- Kim, Jeong-Bon, Dan A. Simunic, Michael T. Stein & Cheong H. Yi (2001). Voluntary audits and the cost of debt capital for privately held firms: Korean evidence. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 28, No. 2 Summer 2011, pp. 585–615, 2001.
- Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.
- Knechel, Robert W. Lasse Niemi & Stefan Sundgren (2008). Determinants of auditor choice: Evidence from a small client market. *International Journal of Auditing*. Vol. 12, pp 65–88, 2008.
- Koskela, Markku (1990). *Tilintarkastus pienissä ja keskisuurissa yrityksissä*. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-125. 131 s. ISBN 951-700-765-5.
- Krishnan, Jayanthi (2005). Audit committee quality and internal control: An empirical analysis. *The Accounting Review*. Vol. 80, No. 2, pp. 649–675, 2005
- Kärkkäinen, Hanna (1998). *Tilintarkastajien uskottavuus sidosryhmien näkökulmasta*. Rovaniemi. Lapin yliopiston taloustieteellisiä julkaisuja. 215 s. ISBN 951-634-639-1.
- Laitinen, Erkki K. (1992). *Yrityksen talouden mittarit*. 2. painos. Jyväskylä. Gummerus kirjapaino Oy. 377 s. ISBN 951-35-4585-7.
- LTT-tutkimus Oy- Kauppa- ja teollisuusministeriö (2006). *Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset*. Helsinki: Edita publishing Oy. 120 s. ISBN 951-739-989-8.

- Niskanen, Mervi, Jukka Karjalainen & Jyrki Niskanen (2011). Demand for audit quality in private firms: Evidence on ownership effects. *International Journal of Auditing*. Vol. 15, No. 1, pp 43–65, 2011.
- O'Reilly, Dennis, Robert Leitch & Brad Tuttle (2006). An experimental test of the interaction of the insurance and information-signaling hypotheses in auditing. *Contemporary Accounting Research*. Vol. 23, No. 1, Spring 2006, pp. 267–289.
- Page, Michael, J. (1984). Corporate financial reporting and the small independent company. *Accounting and business research*. Vol. 14, No. 55, 1984.
- Petersen, Mitchell A. & Raghuram G. Rajan (1994). The benefits of lending relationships: Evidence from small business data. *The Journal of Finance*. Vol. XLIX, No. 1, 1994.
- Pittman, Jeffrey A. & Steve Fortin (2004). Auditor choice and the cost of debt capital for newly public firms. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 37, pp. 113–136, 2004)
- Porter, Brenda, Jon Simon & David Hatherly (2003). *Principles of external auditing*. Second edition. England: John Wiley & Sons Ltd. 608 s. ISBN 0-470-84297-0.
- Riistama, Veijo (1993). *Tilintarkastus- perusteet*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy. 175 s. ISBN 951-35-5637-9.
- Riistama, Veijo (1994). *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy. 494 s. ISBN 951-35-5638-7.
- Seow, Jean-Lin (2001). The demand for the UK small company audit an agency perspective. *International Small Business Journal*, Vol. 19, No. 61, 2001.
- Sisäiset tarkastajat ry (2009). Ammattistandardit. 39 s. Tauringana, Venancio & Steve Clarke (2000). The demand for external auditing: managerial share ownership, size, gearing and liquidity influences. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 15, No.4, pp.160–168, 2000.

- Thorell, Per & Claes Norberg (2005). Revisionsplikten i små aktiebolag. Svenskt näringsliv. [2010-11-17]. Saatavana world wide webistä: <URL: http://www.svensktnaringsliv.se/multimedia/archive/00000/Revisionsplikten_i_sm__458a.pdf>.
- Tilastokeskus (2008). Yritysrekisterin vuositilasto 2008. [2010-11-17]. Saatavana world wide webistä: <URL: http://www.stat.fi/til/syr/2008/syr_2008_2009-11-27_fi.pdf>.
- Tilastokeskus (2012). Toimialaluokitus 2008. [2012-04-16].]. Saatavana world wide webistä: <URL: <http://www.stat.fi/meta/luokitukset/toimiala/001-2008/index.htm>>.
- Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.
- Wallace, Wanda A. (1980). The economic role of the audit in free and regulated markets. New York: University of Rochester, 1980.
- Wallace, Wanda A. (1984). Internal auditors can cut outside CPA costs. *Harvard Business Review*. March-April 1984.
- Watts, Ross L. & Jerold L. Zimmermann (1986). *Positive accounting theory*. New Jersey: Prentice-Hall Inc. 388 s. ISBN 0-13-686189-X.
- Yritystutkimus Ry (2011). *Yritystutkimuksen tilinpäätösanalyysi*. Helsinki. Gaudeamus-Helsinki University Press. 105 s. ISBN 978-952-495-204-0.